

НАЎСЦЯЖ ВЯСКОВАЙ ВУЛІЦЫ

ЗАМЕСТ ПРАЛОГА

Усякі раз, калі перагортваю свае даўнія запісныя кніжкі, позірк надоўга спыняецца на гэтым наспех зробленым запісе: "Без субяседніка ў дарозе — што без кажуха на марозе..." Нейкі час гэтыя словы палохалі ўспамін пра тую нечаканую сустрэчу, аднаго разу нават хацелася выкрасліць іх. Але рука чамусьці не ўзнялася. Зноў прыгадалася гразкая дарога на Жытніцу — самую аддаленую вёску ў нашым раёне, куды мы ехалі па тэрміноваму заданню рэдакцыі мясцовай газеты.

...Дарога, вузкая і калдобістая, напачатку віхляла наўсцяж асмужанага ўзбалотка, парослага купчас-тым алешнікам, а потым, выбіўшыся на пясчаны грудок, пабегла — уніз, уверх — узгорыстым драб-налесем. Паперадзе нас з інтэрвалам на паўвярсты валюхаліся абшарпанія з усіх бакоў лесавозы, па-кідаючы за сабой густы шлейф едкага дыму ад сальаркі. Думаць пра абгон на такой дарозе ўсё роўна што наважыцца без палкі ў руцэ ступіць на абледзя-нелую кладку-кругляк: рана ці позна звалішся. І таму наш рэдакцыйны шафёр, нехаця, трымаўся на водшыбе, як найдалей ад задушлівага гару.

Чалавека на гэтай вузкай дарозе я прыкмеціў яшчэ здаля, у час з'езду з пясчанага пагорка на нешырокі поплаў у лесе. Марудліва, нага за нагу, ён крочыў абочынай, абапіраючыся на сукаваты кій у левай руцэ. Правай — адным пальцам — за матузок пад-трымліваў на плячы паўпустую торбачку. Кінулася ў вочы яго абыякавасць да ўсяго, што бачылася навокал. На лесавозы ён нават не зірнуў, хаця можна было і "прагаласаваць": яны ішлі паражняком.

Калі мы параўняліся, я паспеў збольшага разгле-дзець чалавека. Абрануты ён быў не вельмі каб адмыслова. Абодва рукавы ватоўкі на лакцях былі

залаплены няўмелай рукой — "мужчынскае шво", падумалася тады, бо латы касабочыліся як папала; на нагах цяляпаліся збітыя да заднікаў кірзавыя боты з шырачэзнымі халявамі; на галаве, ссунутая на патыліцу, неяк і не па часе — быў толькі пачатак верасня, — па-заліхвацку дзіўна сядзела аблезлая шапка-аблавушка. А вось штаны-галіфэ былі зусім новыя. Цёмна-сінія, з чырвонымі кантамі на швах.

Нам чалавек таксама не "прагаласаваў". Праўда, зіркнуў з-пад ілба на "газік" і зноў утаропіў позірк сабе пад ногі.

Мы спыніліся.

— Сядайце, бацька! — гукнуў я чалавека, адчыніўшы дзверцы машыны. — Падвязем да Жытніцы.

— Дзякуй, сыноч, — пачулася ў адказ. — На сваіх дваіх даеду.

— Не зразумеў, — спрабаваў я ўсміхнуцца, але ўсмяшкі, відаць, не атрымалася — настолькі нечаканым быў адказ. — Сядайце. У нагах праўды няма...

Хвілін колькі мы ехалі моўчкі. Хацелася, каб і гэты незнаёмы спадарожнік загаварыў першым. Тады гаворка, як правіла, завязваецца непрыкметна і бывае натуральнай, што асабліва шануецца ў нашага брата-газетчыка. На гэты раз даўняя завяздзёнка давала асечку. Праехалі ладны кавалак дарогі, а ён — ані слова. Лезці з роспытам — адкуль вы, куды? — таксама не жадалася, ды і не было ў гэтым надобы: з галавы не выходзілі свае, да таго ж неадчэпныя, як смала, журналісцкія клопаты.

Урэшце лесавозы звярнулі на прасеку, бліжэй да расцяробаў, і мы змаглі паехаць трошкі шпарчэй. Цяпер дарога здавалася ўжо не такой калдобістай, як раней. Хіба што перад глыбокімі калюжынамі шафёр асцярожна-злёгеньку прытарможваў, а потым націскаў на ўсю жалезку, пацвельваўся:

— Болей газу — меней ямаў...

Абапал дарогі струніўся гонкі сасоннік, асабліва прывабны ў сваім падлеткавым узросце — без сучкоў і драпін да самай вяршаліны, па-маладзецку ўзрушаны, лёгкі і як бы бесклапотны. Дзе-нідзе трапляўся выносны бярэзнік, крануты першай пазалотай восені. Хараством гэтай пары года нідзе так не

залюбуешся, як у лесе. І я не стрываў, кінуў цераз плячо негаваркому спадарожніку:

— Прыгожая сёлета восень, праўда?

— Восень як восень. Яна ў нас такая спрадвечу.

— А вы хіба тутэйшы?

— З Жытніцы.

— Мне чамусьці падумалася, што вы прыезджы.

— Не-а, тутэйшы я. З Жытніцы родам.

— Тады раскажыце што-небудзь цікавае пра сваю вёску, — першы раз павярнуўся я да субяседніка, каб лепш разгледзець яго, і падахвоціў: — Скарэй даедзем.

Чалавек даволі-такі прыязна ўсміхнуўся і здзівіў мяне нечакана цікавым выслоўем:

— Праўду кажаце. Без субяседніка ў дарозе — што без кажуха на марозе: і на золку волка, і надвечар пахваліцца нечым.

Здзівіла і яшчэ адна акалічнасць, дакладней ска-заць, нечаканасць. Той, каго я надоечы назваў бацькам, аказаўся намнога маладзейшым за мяне. Пад-вяла валахатая бародка і звіслыя, як некалі ў дудароў-валачобнікаў, рэдзенькія вусы. Зблізку, калі прыгледзецца, яны мелі кволы выгляд — бы ранні азімы засевак, што не паспеў раскусціцца, а вось здалёку старылі твар. Варта было субяседніку ўсяго толькі раз сакавіта ўсміхнуцца, паказаць свае роўныя і белыя, як часнок, зубы, усё тут жа перайначылася, набыло, мусіць, уласцівае яму адценне: на запалых шчоках успыхнуў свежы румянец; сцятыя, як ад болю, тонкія губы страцілі падкрэсленую строгасць, паважна зварухнуліся; з вялікіх шэрых вачэй паве-яла і цеплынёй, і спагадай адначасова.

— Не знаю, дарагі мой, нічога цікавага, — з непрыкрытым шкадаваннем прамовіў чалавек і прыгладзіў рэдзенькую бародку. — Даўно не быў там.

Карцела тут жа спытаць: а дзе быў, адкуль ідзеш? Ледзьве было не сарвалася з языка звычайнае ў такіх выпадках "чаму?" Давялося яшчэ раз стрымацца, каб незнарок не парваць нітку натуральнай размовы.

Хто не ведае, як шкодзяць у даверанай гаворцы залішнія пытанні! Яны — бы тая сякера, што цярэ-біць з ялінкі ўсю яе вонкавую прыгажосць: і разла-пістая, як шацёр, сучча, і кволыя парасткі, якім яшчэ доўга старчма цягнуцца да сонца, пакуль на-

бяруцца моцы. А без іх, па аднаму камлю, ніколі не ўведаеш, якой была, як выглядала тая ялінка.

Зноў, пэўна, з кіламетр мы ехалі моўчкі. У памяці, каб не забыцца, я паўтараў пачутае выслоўе — так яно спадабалася, а потым вырашыў, для большай пэўнасці, запісаць. Намацаў у кішэні запісную кніжку, непрыкметна прытуліў яе да калена і патрапіў занатаваць толькі першую частку пачутага выслоўя.

— А чаму вы не пытаеце, адкуль я іду? — зварахнуўся на заднім сядзенні мой спадарожнік.

— Навошта пытацца? Самі раскажыце, калі хочаце.

— Я — Сенька Даўгун. Можа, чулі?

— Не, не чуў.

— Цікава... А я думаў, пра мяне тут ва ўсе званы званілі... Іду я, дарагі мой, з казённага дому. Так што, можа, не варта было мяне падвозіць...

Як па шчырасці, дык нейкае падспуднае падзрэненне было і раней. Гэтая залапленая ватоўка, збітыя да заднікаў кірзавыя боты, не па часе надзетая шапка-аблавушка не маглі выпасці з-пад увагі. Але ж газетчык тым і адрозніваецца ад простага смертнага, што заўсёды хоча бачыць чалавека лепшым, чым ён ёсць. І не толькі хоча. Кожным сваім радком, кожным словам парываецца да аднаго — зрабіць чалавека лепшым, памагчы яму. Як бы там ні было: цяжка-няцяжка, але так ужо ў нас на раду напісана — несці людзям пасільную помач.

— Што вы, Сенья, — рашуча запырэчыў я, зноў павярнуўшыся ўбок субяседніка. — Хіба так можна? Усякае бывае ў жыцці. Калі хочаце, раскажыце пра сваю бяду.

— Э-эх, бяда-лебяда! — уздыхнуў Даўгун. — Як-небудзь другім разам раскажу. Прыехалі ўжо: за павароткай Жытніца.

І сапраўды, у хуткім часе са стромкага лесу машына вынырнула на нешырокі надрэчны лужок, за якім — рукой падаць — высіліся белыя шыферныя дахі калгаснай фермы. За лета скаціна настолькі выбіла траву на лужку, што ён нагадваў зашмулены бубен і ў ранішняй смуге здаваўся сінім. Ускрай дарогі, праставаўшай наўсцяж абмялелай Начанкі, усё яшчэ мацаваліся вербы-перастаркі — таўшчэразныя, з бязладна раскіданым у розныя бакі голлем.

Некалькі маладзенькіх вярбінак атабарыліся павод-
даць ад кювета, крокаў за дваццаць ад дарогі, і пад
імі — было добра бачна з машыны — паблісквала
крынічка. Узбоч ад яе пасвіліся коні. Усе, як адзін,
белыя, за лета накармленыя да сыці — крыжы аж
раздвоіліся, буйнага росту і даволі масіўнага цела-
складу. Спутаныя, яны ляніва, быццам для прыліку,
скублі рэшту ацалелай травы, смешна перабіраючы
пярэднімі нагамі. На вёсцы цяпер нягуста напаткаеш
белых коней — звяліся апошнім часам, і таму было
дзіўным пабачыць іх у гэтым далёкім лясным закут-
ку. На сінім лужку белыя коні выглядалі казачнымі
зданямі.

Сенька Даўгун быў заняты нейкімі сваімі думкамі
і коней прыкмеціў не адразу. А калі згледзеў іх —
прыліп да акенца задніх дзверцаў, затаіўшы дыхан-
не.

— Прыпыніся, братка, — знясіленым голасам, але
рашуча папрасіў ён шафёра. — Я тут сыду.

Перагрэты матор, як толькі збавілі абароты, чмых-
нуў-пыхнуў і заглух. Сенька кулём выляцеў з машы-
ны і смешна пашыбаваў у бок крынічкі. Ужо з-за
кювета крыкнуў гучна, наколькі хапіла голасу:

— Дзякуй вам, дарагі мой! Век не забуду...

Апошнія словы былі сказаны няспешна, мала што
не па складах, і ўсумніцца ў іх шчырасці наўрад ці
змог бы нават самы кончаны злыдзень. Праз адчы-
неныя дзверцы мы з шафёрам цікавалі за Сенькам:
што будзе далей? Пад крайняй вярбінкай Даўгун
спыніўся. Развязаў сваю торбачку і неяк незразумела
ўвесць сцяўся — быццам збіраўся скокнуць цераз
нябачную нам канаўку ці калдобіну.

— Ля-я-лька! Ля-я-лечка! — данёсся Сенькаў го-
лас.

Коні перасталі скубці траву. Падазрона пазіралі
на Даўгуна. Стрыглі вушамі.

— Ля-я-лечка! — зноў паклікаў Сенька і неяк
па-старэчы, з гуллівай жартаўлівасцю закашляў-
ся: — Э-хе! Э-хе! Э-хе!

Тады мажняя кабыла радасна фыркнула, ганарлі-
ва хітнула галавой і, высока ўздымаючы перад сабой
спутаныя ногі, паскакала на голас — гуп! гуп! гуп!
Сенька кінуўся ёй насустрач, прыгаворваючы: "Ля-
лечка мая! Хорошая мая!" Што ён казаў яшчэ, нельга

было разабраць. Я бачыў адно, як белая кабыла нешта ела з ягоных прыгаршчаў, а Сенька ўткнуўся тварам у яе доўгую грыву. Плечы яго лёгка ўздрыгвалі...

Забягаючы наперад, змушаны прызнацца, што ў Жытніцы я нічога толкам так і не дазнаўся пра Сеньку Даўгуна. На пасяджэнні праўлення калгаса, дзе знячэўку згадаў пра негаваркога спадарожніка, вяртанне земляка ўспрынялі, як мне падалося, з радасцю. Нават з вялікай. Але гаварылі пра яго стрымана і блытана. Асабліва брыгадзір Язэп Даўгун. Ведаў жа ён прозвішча свайго вяскоўца, але ўвесь час называў яго ці то са здзекам, ці ў насмешку — "дарагі". Пры тым гаварыў з выкрутасамі, падкрэсліваючы гэтыя слова: "Дарагі Сенька не змікіціў...", "Пакуль ачомаўся дарагі Сенька..." ("Пэўна, мянушка", — здагадаўся я). А вось заатэхнік Вераніка Лісоўская, выслухаўшы мой расказ пра сустрэчу з Даўгуном, задумліва ўздыхнула і перапытала:

— Абяцаў расказаць?

— Так, абяцаў. Як-небудзь другім разам, сказаў.

— Сенька слоў на вецер не кідае.

І ён напраўду стрымаў слова. Нават больш, чым стрымаў. Сам адшукаў мяне ў рэдакцыі і без усякіх хітрыкаў запрасіў у госці, паабяцаўшы пры гэтым расказаць адну дужа цікавую гісторыю пра сваіх жытнеўцаў.

Страчаліся мы з ім разоў дзесяць. І прадвеснем, і ўлетку, і на схіле восені. Надарылася якраз быць упаўнаважаным у Жытніцы. Што гэта такое — упаўнаважаны, тлумачэнняў не патрабуе. Ва ўсякім разе, занятак і карысны, і цікавы. Тым больш, калі ты, прадстаўнік-упаўнаважаны, да канца зразумееш сваё галоўнае прызначэнне. Спытаеце: у чым яно заключаецца? Старайся не адасобіцца ад людзей, імкніся, як кажуць, варыцца з імі ў адным саку, і яны, людзі, зразумеюць цябе, раскрыюцца як на духу. Іх праўдзівыя расказы іншы раз усцешаць, радзей — як бы закалыхаюць, быццам казка перад сном, а часам — як зараз — самі не даюць заснуць. Пакуль не выкажашся. Пакуль не паведаміш аб пачутым.

А цяпер, як той казаў, усё па парадку. Як пацёрка да пацёркі — каралі, так і радок да радка — эсэ, замалёўка ці нарыс. Па ўпаўне зразумелых прычы-

нах на гэты раз усё ж давядзецца пісаць непрыдуманую аповесць.

ДАЎГУНЫ

Даўгуноў у Жытніцы адно чатыры двары. Ды і тыя ніякія не родзічы — аднафамільцы, і толькі. Можа, таму і живуць уроссып, на ўсіх чатырох "каленцах" -вуліцах, што выпрасталіся ўздоўж такой жа колькасці выгінаў, зробленых Начанкай яшчэ за царом Гарохам.

Хата Аўхіма Даўгуна, некалі самага знакамітага тут пчаляра, стаіць у бліжэйшым канцы вёскі. Хата старэнькая, урасла ў зямлю. Жывуць у ёй Аўхім з Аўхіміхай — сваёй "неразлучнай спадарожніцай жыцці", як любіць гаварыць гаспадар. Іх дзеці, двое сыноў, даўно вывучыліся і живуць цяпер далекавата адсюль, у горадзе. Зрэдзь калі на ўласных легкавушках наязджаюць "праведаць бацькоў" — як хваліцца Аўхіміха, а дакладней, калі верыць суседзям, — "запасціся мядком ды кумпякамі". Апошні раз дзеці наведваліся сюды, здаецца, залетась. Той год на Аўхімаву пасеку ўбілася нейкая пошасць і за адну вясну як мяцёлкай падмяла ў вуллях. Сыны прывозілі бацьку лубянку новых пчол. Але зноў няўдача: уцёк рой. Назаўтра, недзе папоўдні, зазірнуў стары ў сад, дзе стаялі пчолы, а ад іх і след прастыў. Сам Аўхім даўным-даўно, яшчэ перад пенсіяй, стаў слабаватым на вочы, а яго хлопцы, калі адвячоркам асаджвалі рой у вулей, заместа маткі пасадзілі ў матачнік трутня. Во смеху было! І стаў Аўхім яшчэ больш скнарлівым, чым раней, — снегу зімой не выпрасіш.

Язэп Даўгун, сярэдніх гадоў мужчына, цяперашні брыгадзёр чацвёртай паляводчай брыгады, адгрукаў свой "маёнтак" у другім канцы Жытніцы. Пасяліўся ён там, як гаварылі вяскоўцы, не без дай-прычыны. Язэп доўгі час рабіў у сельпо і сябраваў з Міцькам Падбярэзным, нарыхтоўшчыкам дзікарослых пладоў і ягад ад кансервавага камбіната, збудаванага ў раённым гарадку неўзабаве пасля вайны. Жыў Падбярэзны ў Жытніцы, а лічыўся ў штаце камбіната. Неяк непрыкметна канцавы Міцька (ён жыў у канцы вёскі — адсюль і мянушка) стаў — кім бы вы

думалі? — галоўным дабывалам. Вясковая жытка, як вядома, — не камунальны трамвай, дзе толькі і клопату, што сеў ды паехаў. На вёсцы, калі хочаш, каб усё было па-людску, без усякай-усячыны не абыдзешся. Часам з ног можна збіцца, пакуль прыдбаеш да зарэзу патрэбную драбязу. А Міцьку адно заікніся — і ўсё ў парадку: "Будзь здзелана!" Гады тры таму назад Язэп чамусьці звольніўся з сельпо ("па ўласнаму жаданню" — было запісана ў працоўнай кніжцы) і адно лета пахадзіў у вагаўшчыках пры калгасным свірне. "Дужа пыльна тут", — паскардзіўся аднойчы старшыні калгаса Раману Ігнатавічу Шлыку. Той падсунуў новы рэспіратар вагаўшчыку: "На, надзень. І не здымай у час работы". Тады Язэп нечакана-негадана паказаў старшыні сінія вокладкі дыплама аб заканчэнні сельгастэхнікума ў Ляхаўцах: "Як бачыш, Ігнатавіч, я ў сельпо не спаў у шапку — на заатэхніка вывучыўся". Старшыня маўкліва пакрыў у руках сінія вокладкі, а вяртаючы іх, ухмыльнуўся: "Ты ведаеш, Язэп, чаму верабей не стаў спеваком?.. Не ведаеш, значыцца?.. Кансерваторыю завочна скончыў". Даўгун пакрыўдзіўся, апусціў галаву. "Не вешай нос, — супакой старшыня. — Будзем мець на ўвазе". У хуткім часе брыгадзірка Маруся Жалезная, маладзенькая, амаль падлетак, выскачыла замуж за ўдаўца-меліяратара ў суседні калгас, і Язэпа, як дыпламаванага спецыяліста, прызначылі на яе месца. Цяпер "маёнткі" Даўгуна і Падбярэзнага, збудаваныя з сілікатнай цэглы, замыкалі доўгую, кіламетры на тры з ладным гакам, вясковую вуліцу.

У цэнтры Жытніцы, на трэцім "каленцы", жыве сям'я Лізаветкі Даўгун. Сям'я невялікая — з чатырох чалавек: сама Лізаветка, яе маці і двое дзяцей. Аўдавела кабёціна замінулым летам — муж трапіў у аварыю на лесапільні. Маркоцілася яна нядоўга — з паўгода, не болей, а потым здолела ўзяць сябе ў рукі і вяла гаспадарку спраўна і талкова, нават лепей, чым яе нябожчык муж. Ды і сама, некалі сухарлявая, як тарань, за два гады ўдовінай жыткі настолькі раздабрэла, што многія вяскоўцы развучыліся яе пазнаваць. Ні ў адну ранейшую сукенку не ўлазіла — во як разнясло небараку! Ватоўка, у якой яна амаль круглы год бегала на ферму, так высока бугрылася

на грудзях, што гузікі, асабліва зверху, заўсёды былі расшпілены. Працавала Лізаветка аператарам машыннага даення. Увішная, цягавітая, яна была ў пашане не толькі ў сваёй брыгадзе, але і ва ўсім калгасе. На агульных сходах яе часта выбіралі ў прэзідыум, і тады мажняя ўдава імкнулася сесці поруч са сваім старшынёй, Раманам Ігнатавічам. На вёсцы ўдава — гэта заўсёды асоба павышанага, як тут кажуць, інтарэсу, прычым не столькі з боку мужчын, колькі ў асяроддзі жанчын. Пабачылі яе раз-другі ў прэзідыуме побач са старшынёй — і зварухнулася, зашушукала зала: "Глянё-ка, як наш Ромка ўхмыляецца Лізаветцы. Пэўне ж, клінкі падбівае". За вочы Рамана Ігнатавіча вяскоўцы называлі як у маленстве — Ромка. Ён ведаў гэта і недалюбліваў такое вольнае абыходжанне. Што ж датычыцца "клінкоў", дык у гэта ніхто не верыў: "Не такі наш Ромка, — стаялі на сваім вяскоўцы, — каб заляцацца за кожнай стрэчнай-папярэчнай".

Пра сям'ю Вольгі Даўгун, з сярэдняга "каленца"-вуліцы, трэба расказаць асобна і больш падрабязна, хаця звонку яна нічым не вылучаецца. Праўда, толькі звонку. Калі ж зазірнуць глыбей, у корань, дык гэта якраз і ёсць той выпадак, дзе людская павага да галавы сям'і — Міхаіла Ніканоравіча — у аднолькавай меры перайшла на жонку Вольгу Сямёнаўну, дачку Наталлю і сына Сеньку. У кожнай вёсцы знойдзецца такі чалавек, у якога людзі вучацца жыць, пераймаюць яго манеры, практыку, вопыт. Часам самі сабе не прызнаюцца ў тым, але ж вучацца: адны — потайкам, астатнія — навідавоку ва ўсіх, не саромячыся. Вучыцца не па пісанаму нікольні не лягчэй, чым па кніжках. Таму не ва ўсіх, не заўсёды і не ўсё атрымліваецца. Аднак павага да чалавека, выбранага аднойчы ў якасці ўзору, не знікае і не мяльчэе. Наадварот, з гадамі яна расце ўглыб, раздаецца ўшыркі, пераходзіць на яго родных і блізкіх.

Спачатку вяскоўцы змецілі ў Мішкі-падлетка такія найбольш уласцівыя вясковаму жыхару рысы характару, як дабрыня і працавітасць. Яшчэ хлопцам, нават пасля паўночніц-вечарынак, ён прахопліваўся чуць свет, здаралася, раней за жаўранка, круціўся каля бацькі, каб памагчы яму, завіхаўся разам з маці ў клуні ці на панадворку. Басанож бегаў

у грыбы і заўсёды вяртаўся з поўным, пад самую дужку, кашом баравікоў, падасінавікаў ці абабак. Ён ведаў у лесе ўсе сунічныя і бруснічныя паляны, усе віры ў Начанцы, дзе на той час аж кішэлі ментузы, шчупакі, ліні. З пачатку сенакосу, загарэлы, як цыган, ён цэлымі тыднямі прападаў на сенажацях. Шчыраваў хлопец з усіх сіл на любым занятку. Праўда ці не, але казалі, што за ўсю сваю халасцяцкую жытку Мішка нікому па вуху не заехаў, хаця быў дужым і смелым.

Калі ж прывёў у бацькаву хату задужа сарамлівую Вольку, пра яе маладога мужа загаманіла ўся Жытніца. Каля хаты неўзабаве вырас яблыневы садок, з'явілася пара калод пчол. Вяскоўцы не абміналі Даўгунову хату. Хто ўзяць рад, хто з просьбай. Не шкадаваў для іх ні парасткаў з самых лепшых гатункаў яблынь "на прышчэпак", ні духмянага — язык праглынуць можна — баравога мядку дзецям "на лякарства". Аўхіму, свайму аднафамільцу, калі той жаліўся на задышку і яшчэ нейкую немач, аддаў рой-пяршак — "за дзякуй".

Асабліва заваражыла вяскоўцаў патаемная любоў Міхаіла Ніканоравіча да ўсяго жывога. Раней яе, гэтай любові, ніхто не прыкмячаў. І, мажліва, не хутка б прыкмецілі, каб не той сіверны вецер з дажджом і градам, што пранёсся над Жытніцай на пачатку лета. Усчаўся ён апоўначы, а ўранні многія вяскоўцы не далічыліся не толькі саламяных застрэшак, але і цэлых стрэх на сваіх хлявах і варывеньках: хаты на той час ужо крылі дранкай. За комін Даўгуновай хаты зачапіўся ладны ахапак нечай саломы, і Міхаіл па драбінах узлез на страху, каб апрастаць дымаход. Азірнуўся наўкола і ўмлеў: адзіная на іхнім "каленцы"-вуліцы буслянка, што мясцілася на каржакаватай алешыне ў канцы агарода, ляжала на зямлі. Алешыну вецер не зваліў долу — нахіліў у рост чалавека, узняўшы ў канцы камля чорны веер жывасілам вырваных каранёў. Напалоханая парка буслоў з апушчанымі ўніз нагамі кружылася над паваленай алешынай, спрабуючы сесці на тое месца, дзе некалі было гняздо.

Міхаіл клікнуў Вольку, і разораю, як на пажар, яны кінуліся ў канец агарода. На шчасце, чацвёрка буслянят былі жывыя. Волька сабрала іх у прыпол,

заплакала: "Прападуць, няшчасныя". Параіліся: што рабіць? Наўкруга, як на грэх, — аніводнага больш-менш прыдатнага дрэўца. "Панясём дамоў", — вырашыў Міхаіл. — У хляве, над вільчыкам, зраблю ім буслянку, перанясу гняздо". Толькі надвечар буслы асмеліліся наблізіцца да буслянят. Накармілі іх. Раз. Другі. І ўсё, як кажуць, пайшло сваім ходам-ладам.

Вось тады і пакаціліся па Жытніцы навіна за навіной. Гэта ж толькі ў Міхаіла Ніканоравіча жывуць галубы. Прычым ніколучкі не баяцца яго. Як пакліча іх: "Гулі-гулі-гулі!" — самі ў рукі ляцяць, на плечы садзяцца. Ці рой аграбае, ці так аглядае пчол — заўсёды без дымара і сеткі, бо не кусаюць яго пчола. Ды і шпакоўняў — вёску абыдзі — ні ў кога столькі не ўбачыш, як у садзе Даўгуна. "Ці не таму ў яго не бывае чарвівых яблык?" — паціскалі плячамі вяскоўцы.

А колькі гаманілі на ўсіх чатырох "каленцах"-вуліцах пра Гуцю — пярэстага калгаснага быка-вытворніка. Колькі было смеху, войкання! Назвы-клічкі той бык яшчэ не меў — яго толькі што прывязлі з племзавода. Трымалі беларогага здаравяку ў асобнай загародцы. Сарваўся ён там з прывязі, забурыв усе засаўкі і куляй уляцеў у кароўнік. Ішла якраз абедзенная дойка. Даяркі — хто куды. Лізаветка, тады яшчэ тоненькая, як чараціна, у адзін міг апынулася на бэльцы, астатнія — урассыпную. Піску, гвалту — хоць вушы затыкай. Выскачыў бык на вуліцу, і, пэўна ж, не скончылася б усё мірам, каб не ішоў на ферму Міхаіл Ніканоравіч. Ён працаваў тады калгасным садоўнікам, але на ферму наведваўся часцяком: усё яму рупіла, усюды гатовы быў памагчы. І вось ляціць яму насустрач бык. Вочы, як у вар'ята, выпучаны, пырскі пены так і сыплюцца ва ўсе бакі. Саступіў Міхаіл Ніканоравіч з дарогі, сцішыўся. А бык праляцеў міма і таксама спыніўся. Паварочваецца назад. Міхаіл Ніканоравіч дастаў з кішэні яблык і пайшоў насустрач. Лагодна так, нібыта даўняга знаёмага гукае: "Гуця... Гуця... Гуця..." Бык з'еў адзін яблык, другі, трэці і зусім спакойна дазволіў уздзець папружку на свае бліскучыя, быццам луджаныя ў кузні, магутныя рогі. На крывы садоўніцкі нож-складанчык, што Даўгун на

ўсякі выпадак выняў з кішэні (з ім ён ніколі не разлучаўся), супакоены бык нават не зірнуў.

У вайну Міхаіл Ніканоравіч таксама не сядзеў склаўшы рукі. Так здарылася, што ў армію яго не паспелі прызваць: немцы нечакана хутка, ці не на трэці дзень, абмінуўшы Жытніцу, аб'явіліся ў Лясоўску, раённым гарадку, і ўся іх чорная зграя папаўзла далей, на ўсход. "Новы парадак" мітусліва шукаў сабе памагатых, перш за ўсё старастаў і ўсякага роду іншых падлізаў. Дайшла чарга і да Жытніцы. Двойчы немцы і паліцаі зганялі жытнеўцаў на сход, дзе мелі намер прызначыць старасту. Але на сход ішлі толькі жанкі ды друзлыя старыя, якія без кійка і хадзіць даўно развучыліся. Больш спраўныя мужчыны хаваліся, дзе хто мог — на гарышчах, у хлявах ці ў лесе. Тады камендант, доўга не думаючы, загадаў зрабіць інакш: выклікаць "для азнаямлення", як значылася ў паперцы, некалькі "акуратных гаспадароў". Першага афіцыйна выклікалі ў Лясоўск Даўгуна. Спачатку, як атрымаў дэпешу, хацеў было адразу даць лататы ў лес, але перадумаў: жонка, дзеці, старыя да таго ж, дзе з імі дзенешся сярод зімы. Запрог каня і паехаў. (Калгасных коней, каб не дасталіся немцам і паліцаям, вяскоўцы размеркавалі між сабой — да часу, пакуль спатрэбяцца). У камендатуру прыехаў хутка, не дзе папоўдні — застаялы конік лёгка, як пушынку, нёс з сабой самаробныя санкі-развалкі. Яго ўжо чакалі. Пузаты, як бочка, паліцай адно глянуў на выклік-дэпешу — выцягнуўся ў струнку, адхінаючы дзверы ў вялізны кабінет. Нейкі плюгавы няўклюд а ў шэрым фрэнчы з адным кручаным пагонам прычапіўся да яго з кароткімі гужамі: будзеш старастам і — кропка. Паспрабаваў аднеквацца — нічога не атрымліваецца. Грыміць няўклюд кулаком па сталё, расстраляць гразіць. Змоўкнуў Міхал, як вады ў рот набраў. Адно толькі думае: "Як бы жывым вырвацца адсюль?" І галавой неўпапад ківае: то ўніз — то ўверх. "Вось гэтак бы адразу!" — ўзрадаваўся няўклюд і ў знак прымірэння падаў будучаму старасту пачак нямецкіх цыгарэт, на пах быццам і ніштаватых, але да млосці прытарных.

У той жа дзень, далёка за поўнач, Жытніцу разбудзіў нечалавечы крык Волькі: "Забілі! Забілі!

О-о-ё-ёй, людцы добрыя, што гэта робіцца!" Збеглася ўся вёска. Каля варотцаў Даўгуновой сядзібы стаяў запрэжаны конік, тросся ад холаду. На развалках, прыцярушаных снегам, валялася Міхалава шапка і пачак нямецкіх цыгарэт. Людзі плакалі — вельмі шкадавалі Міхала, суцяшалі, як маглі, Вольку. І яна напраўду ў хуткім часе трошкі супакоілася. Адно калі ў вёску прыязджалі немцы ці паліцаі, кожнаму сляпіцай у вочы лезла, у распачы прасіла: "Пан камендант, мей ласку, памажы адшукаць мужа, каб хоць пахаваць па-нашаму, па-хрысціянску". Ад яе адмахваліся, нязменна паўтараючы адно і тое ж: "Гэта справа рук бальшавіцкіх агентаў".

Праз год да Жытніцы даляцела скрытная — толькі для верных людзей — чутка: жывы Міхаіл Ніканоравіч Даўгун. Нехта бачыў яго непадалёку ад леса-завода ў Лясоўску, дзе немцы спешна рыхтаваліся да пуску шпалапрапітнага цэха. Бывае ж такое: па паходцы пазналі чалавека. Расказвалі, як выглядае цяпер Даўгун — барадаты, зусім сівы. Калі ж у хуткім часе шпалапрапітны цэх на досвітку ўспыхнуў, як факел, і згарэў дашчэнту, у выпадковасць пажару ніхто не паверыў. Асабліва немцы. Яны яшчэ не ачухаліся пасля двух жахлівых "эксцэсаў", што здарыліся тыднем раней. Тады сярод белага дня невядомыя "бежанцы" спапялілі драўляны мост цераз Начанку і зніклі — ну акурат як скрозь зямлю праваліліся. А назаўтра на міне-самаробцы падарваўся легкавік камендатуры, і наўзбоч гарадскіх могілак з'явіліся яшчэ тры свежыя бярозавыя крыжы.

Пажар на лесазабудзе пачаўся адначасова ў "каравулцы", дзе знаходзілася ахова, і ў шпалапрапітным цэху. Слупы агню і чорнага дыму з такім імпэтам сіганулі ў неба, што былі бачны вёрст за трыццаць. Да месца пажару нельга было падысці. Назаўтра сам камендант доўга швэндаўся на пажарышчы, відавочна, спадзяваўся знайсці хоць якія-небудзь сляды для вытлумачэння прычын пажару. Але яўных слядоў не было: усё згарэла датла. Ва ўсякім выпадку, так падалося на самым пачатку. Але вось з Баранцоў, буйнейшага ў ваколіцы чыгуначнага вузла, прыкацілі на браневіках трое немцаў у цывільных гарнітурах і вузенькімі, як шпагі, металічнымі шчупамі

пераварнулі папалішча ўздоўж і ўпоперак. Былі гэта, канечне ж, прафесіяналы-сышчыкі. Камендант і той цягнуўся перад імі ў струнку. На месцы "каравулкі" яны знайшлі пяць напалову расплаўленых нямецкіх спражак ад салдацкіх рамянёў, занадта пашкоджаны агнём рускі пісталет "ТТ" і крывое лязо садоўніцкага нажа-складанчыка, абгарэлае да непазнавальнасці. Пяць аўтаматаў і запасныя дыскі да іх, колькі ні шукалі, — не знайшлі.

Тады і пачалася "аблава на садоўнікаў". І ў горадзе, і ва ўсіх навакольных вёсках. Усе садоўніцкія сядзібы немцы пераварнулі дагары нагамі. Але, як па шчырасці, садоўнікі былі тут адно зачэпкай: рабавалі ўсіх падрад. У хаце Даўгуна таксама зрабілі вобыск. Волька памкнулася было расказаць "панам-камендантам" пра сваю бяду — "забілі мужа", але ніхто і слухаць не стаў. Яна заплакала, распачна загаласіла. Стары немец, што стаяў ззаду ад яе, каля парога, наводмаш так ляснуў па галаве прыкладам вінтоўкі, што ў Волькі падкасіліся ногі, і яна страціла прытомнасць. З рота і вушэй хлынула кроў, запялася на падлозе бурай лужынкай. Апрытомнеўшы, Волька ўбачыла голыя сцены ў хаце, пустую, расчыненую нахлэшч шафу. За парогам, у сенцах, збітыя да паўсмерці, як рыбіны, выкінутыя на бераг, засмаглымі губамі прагна лавілі паветра свёкар і свякова. На печы, даўно знясіленыя, ужо не плакалі, а раз-пораз ікалі дзеці — Наталка і Сёня. Учула іх і — адкуль узяліся тыя сілы! — узнялася з падлогі. З конаўкай вады ў руцэ яна ледзьве ўскараскалася на печ. Напаіла дзяцей. Наколькі змагла, супакоіла іх. У галаве не шумела, як гэта бывае, калі ўчадзееш у ёўні, а гуло-гуло моцна і бясконца. Быццам там працавала без супынку складаная малатарня. На чэраве, каб крыў божа не зваліцца, яна ссунулася на прыпечак, потым на падлогу. Пакратала рукамі непаслухмяныя, усё роўна як не свае ногі. Супакоілася: "Здаецца, цэлыя". Хістаючыся, нібыта на дашчаным пароме, які адарваўся ад металічнага прэнта і паляцеў на крутабок іх хвалях па цячэнню, яна пакалдыбала за парог, у сенцы. Свёкар ляжаў каля пустога куфра. Пазнаў яе і заварушыў губамі — хацеў нешта сказаць. З рассечанай цесаком скроні ў яго сачылася кроў. Амаль што побач з ім, за абярнутым

кубельцам з-пад сала, аблакаціўшыся на зламаную накрыўку, паўляжала свякроў. Яна задыхалася.

— Мамачка... — нявестка схілілася над ёй, стала на калені і паднесла да губ конаўку з вадой. — Мамачка... Папіце вадзічкі... Можа, лягчэй стане...

Свякроў адмоўна пакруціла галавой. Сабраўшыся з сіламі, яна перавяла дых і не сказала, а выдавіла з сябе:

— Бяры дзяцей... Уцякайце ў лес...

Волька яшчэ не ведала, што такая ж доля напаткала і астатніх вяскоўцаў. Як толькі калона нямецкіх аўтамашын паказалася на лужку за Начанкай, жытнеўцы агародамі кінуліся ў лес. На вёсцы засталіся адно старыя, жанкі ды дзеці. Фашысты прадбачліва прыгналі сюды дзiesiąткі два аўтамашын-паражняку. Назад яны вярталіся з такім перагрузам, што ледзьве сунуліся вузенькім лясным гасцінцам. На паўдарозе да Лясоўска калону абстралялі партызаны. Завязаўся жорсткі бой. Але сілы былі няроўныя. Удалося адбіць толькі з дзiesiąтак кароў ды двое коней. У той жа дзень народныя мсціўцы дапамаглі жытнеўцам перабрацца праз балота ў Замошша, на месца будучага сямейнага лагера. А яшчэ праз пару тыдняў пачалася блакада.

Пра той жахлівы час Жытніца ніколі не забудзе. Вольга Сямёнаўна яшчэ і цяпер амаль штодня згадвае сваю зямлянку ў лесе, могільнік пад трыма кашлатымі хвоямі, дзе ў піліпаўку разам за дзiesiąткамі вяскоўцаў пахавала свёкра і свякроў. Пра мужа свайго, Мішу, яна ў той час яшчэ нічога пэўнага не ведала. "Пайшоў на заданне ў Лясоўск і не вярнуўся", — сказалі ў атрадзе. Трошкі спагадзя дачулася, што двое лесаўчан-падлеткаў перадалі пад дубамі за Лясоўскам партызанскай разведцы пяць аўтаматаў і клунак дыскаў да гэтай зброі. "Барадаты дзядзька, — казалі яны, — перакінуў цераз плот і прасіў аднесці найдалей ад завода, пад дубы. Сам жа пабег назад на завод. А неўзабаве той успыхнуў, як свечка". Кінулася шукаць падлеткаў. А дзе ты іх знойдзеш у такі пачварны час.

На згоне зімы ў сямейны лагер нейкім чынам даляцела жудасная вестка з далёкага Заланьскага лесу. Там, за сорак вёрст ад Замошша, немцы натрапілі на след цыганскага табара, які трэці год

потайкі туліўся на невяліччай выспачцы сярод неп-
ралазнай заглушы. Карнікі знішчылі там усё — і
людзей, і скаціну. "Можа, там ведалі што-небудзь
пра Мішку? — пыталася ў сябе Волька і не знаходзіла
адказу. — Можа, там які след застаўся?" Упрасіла
суседку па зямлянцы дагледзець дзяцей, а сама
хуценька пасучыла туды. Адна. Дзе ўзлескам, дзе
праз балота. Балазе зіма была не надта снежная,
трымаўся нядошлы марозік. Знайшла тую выспачку.
Наплакалася ўволю, гледзячы на скарчанелых дзя-
цей, знявечаных цыганак. Падумала: "Пахаваць бы
трэба людзей". Тут жа, побач з зямлянкамі і шат-
рамі, ухутанымі яловымі лапкамі, ляжалі пастраля-
ныя коні і двое жарабят. "Худыя, але ўсё-такі мяса", —
думала яна, вяртаючыся назад у сямейны лагер.

Недзе вёрст за пятнаццаць ад сваёй зямлянкі
Вольцы падалося, што нехта ідзе за ёй следам. Яна
выразна пачула крокі за сабой, і сэрца так здрыга-
нулася — мала што не выскачыла з грудзей, ажно
ўваччу пацямнела. Не раздумваючы, шыгнула ў
зараснік, знямела. Зварухнулася толькі тады, як
згледзела, што непадалёк стаіць беленькае жарабё.
Худзенькае — зірнуць страшна: скура ды косці.

Марокі з тым жарабём было не менш, чым з дзіцем.
Да самага вечара побач з Волькінай зямлянкай усім
лагерам капалі белазоруаму красунчыку шырокі акуп-
чык пад стайню. Дзеці былі тут галоўнымі будаўні-
камі. Нацягалі жэрдзя, бадылля леташняга Іван-
чаю, хворасту. Усю стайню завалілі выкапаным з-пад
снегу зялёным бруснічнікам, жухлым верасам. Нават
варотцы змайстравалі, каб жарабё, чаго добрага, не
ўцякло.

Але самыя цяжкія выпрабаванні былі наперадзе.
Скончылася ў Заланьскім лесе каніна — замерзлую
на камень, яе насілі адтуль у хатулях, цягалі вола-
кам, — і над лагерам навісла пагроза голаду —
праклятага ўсімі памагатага блакады. Дапамогі ча-
каць не было адкуль. Партызаны, каб не прпусціць
карнікаў у Замошша, збіць іх з панталыку, кідаліся
з месца на месца — за Начанку, Лань, нават Ясельду,
наносячы адчувальныя ўдары па ворагу. За ўсю зіму
ніхто з жытнеўцаў, што былі ў партызанскім атрадзе,
нават на гадзінку не маглі вырвацца ў сямейны
лагер — не да таго было.

Неяк раз ноччу Волька пачула, быццам хтосьці тупае каля яе зямлянкі. "Немцы!" Да болю ў пальцах сціснула ў руках сякеру, пасунулася да выхаду. Не дыхаючы, прачыніла дзверы. Ноч была месячная, і чалавека, які стаяў каля "стайні", яна пазнала адразу. "Аўхім". Здзівіла, што ў правай руцэ ў яго пабліскваў нож.

— Аўхімка, чаго табе? — напаўголасу гукнула Волька.

Аўхім нават не зварухнуўся. Ён ужо даўно хварэў на задышку, не паказваўся на людзях, а тут, у лясной зямлянцы, яму стала зусім блага. Пагаворвалі, што да задышкі ў яго прычাপілася яшчэ нейкая хвароба ў суставах: "Сваімі нагамі ходзіць горш, чым людзі на мыліцах".

Волька падышла бліжэй.

— Чаго табе, Аўхімка?

— Нічога... Не спіцца нешта... З учарашняга дня ў дзяцей макавай расінкі ў роце не было...

І яна зразумела ўсё. Зашаптала проста ў твар, рашуча і злосна.

— Ты што — зглузду з'ехаў!.. Жаробачку хочаш зарэзаць?.. А з чым дамоў вяртацца будзем?.. Калгас з чаго пачнем?..

Аўхім заплакаў, кінуў пад ногі нож і, сапраўды, горш чым на мыліцах патэпаў да сваёй зямлянкі. Волька дагнала яго, сунула ў кішэню кажуха нож, ледзь чутна шапнуўшы каля вуха:

— Не бойся, я нікому не скажу.

Уранку каля "стайні", як заўжды, круціліся дзеці. Волька паклікала да сябе старэйшых, папрасіла прынесці тонкага дроту.

— Есці няма чаго, мілыя мае, — сказала яна ціха, гледзячы ўбок, каб не бачыць схуднелыя тварыкі дзяцей. — Зайцоў будзем лавіць. Сягоннячы... Пятлю з дроту рабілі калі-небудзь?.. Не?.. Тады зараз навучымся...

За вайну дзічыны тут напладзілася — процьма. Ніхто за ёй гады тры не паляваў, і цяпер, з пачаткам блакаднага гармідару, зайцы, дзікі ды казулі збегліся ў лясны зацішак з усіх бакоў, сцежкі наўкруг лагера натапталі. Паставіць пятлю занятак няхітры. Сама важна не заступіць на сцежку. Заступіш — заяц ці казуля абыдуць тое месца. Падвесіш драцяную заба-

расню непрыкметна, трошкі ніжэй ад галінак — тут ужо, які піць даць, пашчасціць.

Такой удачы ніхто не чакаў. За адну ноч у няхітрых пастках апынулася ні многа ні мала — дзевятнаццаць зайцоў. Усё роўна як самі знарок лезлі ў развешаныя над сцежкамі непрыкметныя дроцікі. У галадуху, кажуць, і верабей — наедак. Пра зайца ў такім выпадку і гаварыць не прыходзіцца. А яны трапілі ўсе такія "здоровыя і ладна ўетыя", як разважаў Аўхім Даўгун, абмацваючы шырокія спінкі шаракоў. Абапіраючыся на кіёк, Аўхім чыкільгаў ад зямлянкі да зямлянкі, раіў жанкам і падлеткам не спяшацца лупіць зайцоў, пакуль тыя адтаяць, — каб не пашкодзіць зімовае футра. Яго слухаліся, дзякавалі за парад.

Роўна праз тыдзень па зямлянках разнеслася яшчэ адна навіна: у выкапаную Волькай і Аўхіміхай глыбокую яму ўваліўся дзік. Вузенькую, як траншэя, яму капалі ўпрытык да пакручастай сцежкі вярсты за дзве ад Замошша. Не ў прыклад зайцам, дзікі не любяць хадзіць прамымі сцежкамі, яны ўвесь час пятляюць — управа, улева. Але куды ўжо прайшлі пару разоў, будуць прытрымлівацца гэтага шляху да самай крайняй небяспекі, у час якой, ну, акурат як па камандзе, рассыпаюцца куды папала — найчасцей у зараснікі. Жанчыны ўлічылі гэта і выкапалі яму непадалёк ад густога ельніку, куды пражэрлівыя "рохлі" хадзілі ласавацца маладзенькімі карэньчыкамі, асабліва салодкімі і крохкімі ўзімку. Перш чым накрыць яму голлем, Волька зрабіла падкоп пад сцежку. Зямлю выграблі, разраўнялі. Засталася толькі чакаць. Па слядах было бачна, як вялізны дзік — пудоў на дзесяць, а мо і болей — не збочыў з натоптанай сцежкі і забурыўся ў яму.

Свежавалі здабычу ўсім лагерам. Радасці было хоць адбаўляй. І для старых, і для малечы. Радасць — яна заўсёды радасць. Нават самая маленькая і тая сонцу раднэй даводзіцца. Хай сабе далёкай, можа, у сотым калене, але ўсё ж раднэй. Бо і яна, як і сонца, свеціць і грэе. Паджары дзік, апрача сваіх вагавых якасцей, аказаўся яшчэ і тлустым для прадвесня — на два пальцы сала жаўцела ад хрыбта да падчарэўя. Пра такую затаўку і ў ва сне нікому не снілася. Мала хто, пазіраючы на доўгія скрылікі (на ўсіх дзялілі

пароўну), не паўтараў Волькіны словы: "Цяперака дачакацца б шчаўя..."

І людзі дачакаліся. І шчаўя, і грыбоў. У той год яны высыпалі вельмі рана. На ўгрэве, сярод праталін, першымі разварушылі летапні ліст смарчкі і страчкі. Праз колькі тыдняў іх змянілі фарсухі-сыраежкі ў рознакаляровых шапачках. Усё часцей пачалі трапляцца кабылкі і капыты — грыбы сакаўныя, на тоўстых прысадзістых ножках; лісічкі — пругкія, чысценькія, самі, здавалася, просяцца ў гаршчок ці на патэльную; варушкі — мабыць, адзіныя ў сваім родзе раннія грыбы, якія вабяць не столькі смакам, колькі непаўторным водарам.

А ў хуткім часе і ў Замошшы, і ва ўсім наваколлі павесялела. Партызаны настолькі рашуча турнулі карнікаў з лесу, што тыя і Жытніцу спаліць не патрапілі, і ў Лясоўску не затрымаліся — драпалі да самых Баранцоў, дзе ім ужо быў падрыхтаваны надзейны "кацёл".

У вёску жытнеўцы, хаця і выбраліся з лагера зарана, вярталіся ўжо надвячоркам. Быў ён тады ціхі і нават сонечны. Усе ішлі пешкі, толькі Аўхіма вёз на трафейнай двуколцы яго пляменнік-партызан з Лясоўска. Увесь Волькін пажытак умяшчаўся ў адзін невялікі клунак, і яна нясла яго за спіной. Наталка трымалася ручкай за маміну спадніцу і ўсю дарогу пыталася: "Ці скола наш дом? Ці скола?.." "Скора, дзетачкі, скоры", — уздыхала Волька і гладзіла па галоўках то Наталку, то Сенью, які ціха сядзеў на руках і не спускаў вачэй з белазорнай Сняжынкі, што ні на крок не адставала ад іх.

Як толькі ступілі на вясковую вуліцу, з-за лесу непрыкметна выпаўзла шэрая бухматая хмарка. На Жытніцу, як з вядра, хлынуў густы дождж. Ніхто не прыкмеціў хмарку раней, і ад здзіўлення ногі ў людзей быццам ураслі ў зямлю.

— Гэта ж на шчасце! — гучна і радасна крыкнуў нехта ззаду.

Волька не пазнала гучнага голасу і таму азірнулася. За ёй, крокаў за трыццаць, уклечыўшы пасярод вуліцы, хрысціліся, плакалі жанчыны. Ёй падалося, што і яна зараз не стрывае, заплача. Таму хуценька збочыла ў адчыненыя весніцы, зайшла на свой панадворак. Сэрца так балюча сціснулася ў

грудзях, што стала цяжка дыхаць. Зусім непаслухмянымі зрабіліся ногі. І яна стомлена прысела пад грыбком альтанкі, збудаванай Міхаілам Ніканоравічам перад самай вайной, прыгарнула да сябе дзяцей.

— Крывіначкі мае...

І заплакала. Наўзрыд.

СЕНЬКА І МАЛЬВІНА

Што праўда, то праўда: гады ідуць — як вада плыве. А калі ўдумацца ды разважыць — дык яшчэ хутчэй. Вада ўсё-такі плыве сама па сабе, як і належыць ёй, у адным і тым жа рэчышчы, ва ўсіх навідавоку, у адных і тых жа берагах. А вось гады сплываюць на такіх агромністых разлогах жыцця, што ўсяго, хоць бы і пажадаў, аніяк не змеціш.

Паўтара дзесятка пасляваенных гадоў прамільгнулі настолькі хутка і непрыкметна, што Вольга Сямёнаўна, як яна сама часта прызнавалася, "і разагнуцца не паспела". Раслі дзеці — прыбаўлялася клопату. Гадаваць іх без бацькі цяжка ўдвайне. Толькі хіба каму пажалішся на сваіх дзяцей? На радасць, як вядома, не жаляцца. А яна, радасць, якраз і паскарае бег усё тых жа гадоў. Радавацца ж удаве было чаму: і Наталка, і Сенька ўдаліся ў бацьку — раслі слухмянымі, спакойнымі, працавітымі, паважліва ставіліся да ўсіх вяскоўцаў. Суседскія дзеці на той час са скуры вон вылузваліся, каб з'ехаць куды-небудзь з вёскі, падшукаць больш прыдатнае месца для жыцця. А яе "крывіначкі" ўсё роўна як прыкіпелі да Жытніцы. Наталка пасля школы паступіла ў тэхнікум, на бухгалтара вывучылася і зноў вярнулася дамоў. Цяпер ужо працуе памочнікам галоўнага бухгалтара ў сваім калгасе. Сеньку, праўда, не пашанцавала: "паслізнуўся" на ўступных экзаменах у педагагічны інстытут. Маці ні разу не папракнула яго за гэта, хаця ў глыбіні душы вельмі перажывала няўдачу. Ва ўсім яна вінаваціла не "прыдзірлівых" экзаменатараў і не сына нават, а Мальвіну — Сенькаву аднакласніцу. Гэта ж яна пацягнула Сеньку за сабой у педінстытут, дзе разам і "праваліліся" на апошнім экзамене.

Жыла Мальвіна ў свайго дзядзькі, настаўніка Жытнеўскай дзесяцігодкі. Бацькі яе памерлі недзе

адразу пасля вайны, і дзядзька прывёз пляменніцу аднекуль з-пад Дзятлава. Сваіх дзяцей у яго не было — дзядзіна, таксама настаўніца, у маладосці, як шушукалі на сяле, перанесла нейкую жаночую хваробу і цяпер не магла мець дзяцей, так што Мальвіна пачувала сябе ў гэтай сям'і зусім няблага. А калі па шчырасці, дык быццам сыр у масле купалася. І гэта якраз у той самы час, калі ўся Жытніца ледзьве-ледзьве зводзіла канцы з канцамі. Усяго тады не ставала — і харчу, і адзёжы. А вось Мальвіна амаль кожны месяц красавалася перад аднакласнікамі то ў новай сукенцы, то ў модных туфельках, то ў квяцістай хустцы-мультанцы.

Ах, гэтая мультанка! Непаўторна дзівосныя красачкі на ўсіх чатырох ражках! Да таго ж яшчэ аздобленая кручанымі махрамі. Нікому на свеце не пасавалі гэтак няхітрыя строі, як Мальвіне. Рослая, чарнявая смуглянка чымсьці нагадвала цыганку, калі накідвала на плечы бліскучую хустку, ставіла на бёдры адразу абедзьве рукі і лёгка пагойдвала галавой. Яе чорныя, як ноч, вочы, заўжды хуткія і трохі насмешлівыя, пачынаючы з дзесятага класа, даволі часта спыняліся на позірку ласкавых і такіх прывабных, як васількі ў жыце, Сенькавых вачэй. Тады Мальвіна імгненна становілася больш стрыманай, прыкметна ружавела і потайкам уздыхала. Так паўтаралася амаль год, да самага выпускнога балю, дзе Сенька, непазнавальна асмялеўшы, увесь вечар намагаўся запрасіць яе на танец. Але яму не шанцавала: усякі раз хто-небудзь з аднакласнікаў-замухрышак апярэджваў цыбатага Даўгуна. Нарэшце ён не стрываў і выйшаў у калідор. Школьны вартаўнік, кульгавы дзядзька Сымон, незразумела падмігнуў яму і спачувальна паляпаў па плячы:

— Не перажывай, цёзка.

— А я і не думаю перажываць, дзядзька Сымон. Хачу адно зайсці ў свой клас.

— Чаго?

— Пастаяць. Падумаць.

— Правільна, Сенька. Пастой. Падумай, — і вартаўнік падштурхнуў выпускніка да дзвярэй дзесятага "А" класа.

Праз колькі хвілін туды зайшла Мальвіна. Яна вучылася ў сумежным, дзесятым "В" класе і сюды

заходзіла вельмі рэдка. Надвячорак быў месячны, і знаёмы да драбніц клас здаўся загадкавым, нейкім асабліва чуйным. Сенька стаяў ля акна, спіной да дзвярэй. Як толькі яны адчыніліся і пачуўся асцярожненькі цокат абцасікаў, ён здагадаўся, што гэта Ліна — так называлі Мальвіну і ў школе, і дома.

— Што здарылася, Сенья? — амаль шэптам спыталася Мальвіна.

— Не знаю, як адказаць, — прызнаўся Сенька. — Скажаць, што нічога не здарылася — гэта будзе няпраўдай... Нічога — пустое месца.

— Скажы праўду, — папрасіла яна.

— А ты не пакрыўдзішся?

— Я-а? За што?

— Тады слухай. Ты мне даўно падабаешся, Ліна. Мы ўжо не дзеці і можам гаварыць пра гэта. Мне нясцерпна балюча, калі хто-небудзь другі абдымае цябе. Хай сабе нават у танцы...

Мальвіна ўздрыгнула, як ад холаду, захінула твар рукамі. Потым зусім нечакана падыйшла бліжэй і сама схіліла галаву на Сенькава плячо. Ціха сказала:

— Даруй мне, Сенья. У мяне да цябе больш акрэсленае пачуццё. Ты пайшоў з балю — і ўсё пайшло. Нічога не засталася. Нават цёмна стала...

У той вечар яны — абое — упершыню пацалаваліся.

Маладое каханне нечым нагадвае пачатак веснавой паводкі. Усё ў іх амаль аднолькавае, усё — цераз край. Неспрактыкаванаму воку гэта іншы раз падабаецца. Які размах! Які імпэт! Нават зайздрасць бярэ. Аднак яна, зайздрасць, у момант знікае, калі парушаюцца звыклыя межы. Уявіце сабе такі малюнак. Расталая вада выйшла з берагоў, хлынула на прастор. Пад яе імклівым напорам трашчаць надрэчныя сады, на крутабокiх хвалях ужо гойдаюцца дрэвы, перавяслы частаколу, масты. І тады слова бярэ найвялікшая разумніца ў свеце — прырода. Па-вясноваму лёгкія хмаркі спакваля засцяць сонца, ноччу сухарэбры марозік на ўсю магчымую моц ціснецца да раскіслай зямлі, шыецца ў асеўшыя, ладна зрашэчаныя сонечнымі промнямі сумёты. І вада спадае, пакорліва ўваходзіць у берагі; а тая, што засталася на раздоллі, ужо ніколі не пабачыць запаветнага рэчышча, у якім было б і зручней, і надзейней.

Няўдача на ўступных экзаменах у педінстытут першы раз нагадала Сеньку і Мальвіне пра пэўныя берагі ў жыццёвай каляіне, трымацца якіх неабходна рашуча, у абавязковым парадку. Берагоў гэтых, аказваецца, так многа, што яны самі бадай-што кожны дзень згадваюць пра сябе. Спярша давялося саромецца настаўнікаў, сваіх жа вяскоўцаў — як-ніяк "зрэзаліся" на экзаменах. Потым самі ламалі галовы, куды падацца, што рабіць далей — не сядзець жа ў вясемнаццаць гадоў склаўшы рукі. Мальвіне дзядзька хутка "арганізаваў", як ён гаварыў, занятак — прыладзіў у школьную бібліятэку, а вось Сеньку давялося пахадзіць за Раманам Ігнатавічам, старшынёй калгаса, пакуль той даў згоду залічыць яго "ў штат", што азначала — мець пастаянную работу. Залічылі яго ў штат жывёлаводаў, для пачатку — на каняферму. І менавіта тут, на ферме, Сенька ўпершыню зразумеў, што душа ў яго больш ляжыць да кніг па заатэхніі, чым да класнага журнала. Не паспелі перамалоцца першыя жыццёвыя турботы і перажыванні, звязаныя з працаўладкаваннем, як на змену ім прыйшлі новыя. Спецыяльнай позвай Сямёна Міхайлавіча Даўгуна выклікалі ў ваенкамат на прыпіску. Мальвіна, даведаўшыся пра гэта, зноў хапіла цераз край — паабяцала яму звар'яецца за тры гады, пакуль ён будзе служыць у арміі. А ў хуткім часе прыйшоў той дзень, калі Сеньку ўжо трэба было адпраўляцца ў ваенкамат "з харчаваннем на два дні" — на дарогу, значыцца, пакуль даедзе да часці.

У Лясоўск навабранцаў павязуць заўтра ўранку, калгасным аўтобусам, а сёння ўся Жытніца толькі і гамоніць пра гэту падзею. Старшыня яшчэ надоечы, учора, распарадзіўся закалоць двух парсючкоў спецыяльна на провады і загадаў размеркаваць свежанину прызыўнікам пароўну, прычым не па базарнай цане, а па сабекошту. Аўхім Даўгун, нядаўна выбраны членам праўлення калгаса, па-свойму ацаніў гэтае рашэнне, назваўшы яго "чарговым лыцарскім жэстам Ромкі". Што ж датычыцца абсалютнай большасці вяскоўцаў, дык яны былі радасна ўзрушаны, усхвалялі, як толькі маглі, старшыню. Маўляў, малайчына наш Ромка, выручыў — гэта ж адразу дванаццаць хлопцаў трэба праводзіць на абавязковую службу.

Вольга Сямёнаўна, горача падтрыманая Наталкай, спачатку не збіралася ладкаваць пышнага застолля: не было нічога асаблівага, тым больш лішняга ў сям'і, каб збіраць багата людзей на пачастунак. Але недзе папоўдні каля іх хаты прытармазіў матацыкл з каляскай, і канцавы Міцька, нарыхтоўшчык кансервавага камбіната, папраўляючы на сваёй кучаравай галаве чырвоны шлем, гукнуў з вуліцы:

— Сенька дома?!

— Няма яго дома, у Замошша на веласіпедзе паехаў, — з веранды праз адчыненую фортку адказала Вольга Сямёнаўна і, пазнаўшы нязванага госця, заспяшалася да веснічак.

— Што ён там забыўся, у Замошшы? — ухмыльнуўся Міцька, бразгаючы стартарам матацыкла.

— Магілку дзеда і бабы хоча паправіць.

— А-а, гэта добра, — пагадзіўся Падбярэзны. — А я пасля той галадухі і цяпер баюся блізка падыходзіць да таго месца.

— Сенька не баіцца. Ён нічога не помніць, — спакойна гаварыла Вольга Сямёнаўна.

— А я, маманя, усё помню. І як зайцоў лавілі, і як дзічка свежавалі.

— Слухай, Міця, — падышла бліжэй Вольга Сямёнаўна, узрушаная балючым для яе ўспамінам, — просьба адна ёсць да цябе. Можа, памог бы нам закусці расстарацца? Ні каўбаскі сваёй, ні агурочкаў... Суседзі ж увечары збяруцца...

— Будзь здзелана! — казырнуў Падбярэзны, чамусьці задаволена ўсміхаючыся. — Усё будзе ў парадку, не хвалюйцеся, маманя. Міцька трапацца не любіць.

"Якая я табе маманя, — думала яна, пазіраючы ўслед чырвонаму, як ашпараны рак, матацыклу, і пашкадавала: — Ах, не трэба было прасіць гэтага шалахвоста. Пра яго такое гавораць на сяле, што лепей бы з ім не знацца. Чалавеку скоро ўжо трыццаць, а ён усё яшчэ нежанаты. Усё перабірае. Як цыган коней. От жа дуралей! Даўней казалі: за выбары — астануцца лапці ды аборы. І яго такая міласць не міне".

Сваякоў у Вольгі Сямёнаўны ўжо не было ў Жытніцы, і праводзіць сына ў армію збіраліся толькі суседзі. Перш чым прыйсці на званы вечар, яны

прыносілі к Даўгунам свой посуд, сталы, даўжэзныя лаўкі (каб больш умясцілася людзей), дапамаглі накрыць стол. І якраз тады, калі ўжо ўсё было гатова, пад акном затарахцеў матацыкл. Міцька, марудліва перавальваючыся, як гусак, ледзьве ўзвалок на веранду дзве важкія кардонавыя каробкі з закуссю. Калі ён развязаў іх і пачаў падаваць прывезенае Вользе Сямёнаўне і Наталцы, у тых заняло дых. Такой закусі яны не толькі не ведалі на смак, але і не бачылі ніколі ў вочы. Баначкі з чырвонай і чорнай ікрой, разнастайнымі паштэтамі, з дзесятак, як гаварыў Міцька, "палачак" каўбаскі-сервілату, прамысловага вырабу рулеты, шыкоўныя паляндвіцы, не па-вясковаму ўціснутыя ў цэлафанавыя апраткі, слоікі з маленечкімі, з пальчык падлетка, марынаванымі агурочкамі, ружавашчокія, нейкія нянаскія памідоры — усё гэта не толькі абагаціла і ўпрыгожыла стол, а зрабіла застолле больш урачыстым і радасным. Вольга Сямёнаўна тут жа запрасіла Міцьку застацца ў іх на вечары, на што той ахвотна згадзіўся. Нават пакланіўся ёй — з пашанай, мала што не ў пояс.

— Колькі ўсё гэта каштуе? — спытала яна Падбярэзнага, адвёўшы яго трошкі ўбок ад Наталкі і Сёні, якія неадступна круціліся каля маці.

— Ладня, маманя, разлічымся, — махнуў Міцька рукой. — Няма куды спяшацца, не гарыць...

— Не-е-е! — рашуча запярэчыла Вольга Сямёнаўна. — Гэтак няможна. У людзей грошай пазычу, але разлічуся зараз жа.

— Ну, то добра, — згадзіўся Міцька. — Давайце пару чырвонцаў.

— Усяго пару?

Міцька аніяк не адрэагаваў на яе збянтэжанасць. Як для прыліку, ён пачухаў за вухам, узяў з рук гаспадыні дзве дзесяткі, хітнуў галавою і падаўся ў залу — самы вялікі пакой у доме, дзе ўжо за сталамі мясціліся госці. Вольга Сямёнаўна памкнулася было сунуць рэшту чырвонцаў, што засталіся ў руцэ, у кішэню Міцькавага дарагога фрэнча, але той з годнасцю адвёў яе руку назад, бязладна прамармытаўшы:

— Не трэба. Не трэба. Усё ўжо аплочана. Аплочана.

За сталом Міцька наважыўся быў сесці поруч з Наталкай, але з гэтага нічога не выйшла. Яго бесцы-

рымонна адсунуў на лаўцы ўбок новы калгасны аграном Сярожа Лебедзеў, якога запрасілі на вёчар ці то маці, ці то Наталка. Сенька сядзеў за сталом наўпроціў і не мог не змеціць, як узраджалася сястра, калі побач з ёй сеў Лебедзеў. Асабліва здзівіла брата занадта ўжо кідкае падабенства сястры з аграномам. Абое яны былі рослыя, белатварыя, сінявокія. Сярожка час ад часу блізка нахіляўся да Наталкінага вуха, нешта шаптаў, і сястра, моцна сцяўшы губы, душыла ў сабе неадступны смех, ад чаго ў яе пад белай паркалёвай кофточкай хадуном хадзілі высокія грудзі. "Пара. Жаніх і нявеста", — чамусьці з уздыхам падумаў Сенька і абвёў поглядам гасцей. На самым відным месцы, на покуці, паважна, але неяк журботна, схіліўшы галаву на грудзі, сядзеў дзядзька Хведар Пелінога, самы блізкі сусед, бацькаў сябрук і аднагодак. Апошнім часам ён даволі часта хварэў — спачатку скруціў радыкуліт, потым з'явілася астма, сталі слязіцца вочы, і дактары забаранілі яму, здавалася, усё на свеце — працаваць падвозчыкам кармоў на ферме, хвалявацца, курыць, ужываць спіртное. Цётка Наста — жонка Хведара, маленькая ростам і сухарлявая, як трэска, і тут, за сталом, не прамінула напаўголасу прачытаць мужу нейкія натацыі. Ён адмахваўся ад іх, як ад назойлівых мух, але ў хуткім часе, відаць, пагадзіўся з ёй і змяніў гранёную шклянку на маленькі кілішак. Мальвіна пасаромелася садзіцца побач з Сенькам і цяпер змушана была слухаць павучанні цёткі Насты на конт таго, як трымаць мужа ў руках. Яшчэ адзін сусед дзядзька Пахом, зацяты гаварун і ніштаваты музык, ушчаміўся паміж былымі Сенькавымі аднакласнікамі і шэптаў нечаму павучаў іх. Адно Міцька сядзеў нібы на вугальках. То ён паварочваўся тварам да Сярожкі Лебедзева, то садзіўся да яго спіной, то ўвогуле ўтаропліваў позірк у столь, раз-пораз змахваючы з высокага лба каштанавыя кучары. Словам, пачуваў ён сябе не столькі няёмка, колькі пакрыўджана.

Апошняя падыхла да стала Вольга Сямёнаўна. Стомлена прысела каля сына і сказала гучна, быццам для ўсяго застолля:

— Зварыла, сыноч, тваю любімую поліўку з грыбамі.

Госці ўсе, як адзін, прыціхлі, ад чаго гаспадыня ажно сумелася. Але яна тут жа схамянулася, адшукала позіркам Хведара Пеліногу і папрасіла яго:

— Хведзя, пачынай. У такім дзеле ты заўсёды малайчына. Так што бяры ў свае рукі ляйчыны. Налівайце, госцейкі, налівайце...

Пелінога задаволена ўсміхнуўся, тройчы кашлянуў у кулак і ўзняўся за сталом.

— Сябры мае, — пачаў ён ціха, каб не сарваць слязлівага голасу. — Шаноўная Вольга Сямёнаўна, у цябе сягоннячы, мабыць, першае пасля вайны вялікае свята. Ты адна, без мужа, вырастала такога слаўнага сына. Гонар і слава табе! І наш нізкі, зямны паклон!

Пакуль Хведар шукаў у кішэні хустачку выцерці няпрошаную слязу, усе, хто сядзеў за сталом, дружна заляскалі ў далоні. Пелінога спадцішка кашлянуў у кулак і працягваў, на гэты раз ужо звяртаючыся да Сенькі.

— Я знаў твайго бацьку, Сенья. Мы з ім некалі разам да дзявок бегалі. Які гэта быў чалавек, вы ўжо ўсе добра ведаеце. Імя яго нездарма золатам напісана на абеліску каля школы. І вечны агонь не так сабе гарыць каля яго помніка на дрэваапрацоўчым заводзе ў нашым райцэнтры. Памяць аб ім усе мы, нашы дзеці, унукі і праўнукі пранясем праз усё сваё жыццё... Сягоннячы ж, дарагі мой суседзе, мы праводзім цябе на службу ў нашу слаўную армію. Я не буду доўга гаварыць, бо ўпэўнены, што ты, Сенья, як і твой бацька, будзеш надзейны абаронца... Як хочаце, людзі добрыя, я скажу вам, якім ён будзе салдатам.

— Скажыце, дзядзька Хведар, скажыце, — пачуліся дзявочыя галасы.

— Сенька будзе харошым воінам. І дысцыплінаваным. І смелым. І рашучым. У той жа час ён будзе сціплым, вельмі сардэчным чалавекам. У яго, як і ў бацькі, не душа — золата! Так што, дзяўчаткі, на ўсякі выпадак завяжыце сабе вузельчык на памяць. І апошняе, што я хачу сказаць, — пасля службы ў арміі ён абізацельна вернецца ў нашу родную Жытніцу. От за гэта я і прашу ўсіх выпіць стоячы і да дна, каб была думка адна.

Усе дружна ўзняліся са сваіх месц — з лавак, крэслаў, табурэтак. Зазвінелі шклянкі, фужэры, кі-

лішкі. Выпілі да дна, як і прасіў дзядзька Хведар. Па спрадвечнай завядзёнцы ў такіх выпадках за сталом на нейкі час усталёўваецца адносная цішыня — усе налягаюць на закусь. А тут — дзіва дый годзе! — выйшла заміна. Сенька думаў, што Міцькавы прысмакі госці размятуць імгненна. Атрымалася ж наадварот. Паспрабавалі, праўда, усяго — і паштэтаў, і каўбаскі, агурочкаў-пальчыкаў, ікры. Па скрыліку — не болей. А пасля тостаў Пахома і Данілы Чыркуна, загадчыка каняфермы, усе цягнуліся толькі да сваёй, дамашняй закусі: да мачанкі з пухлякымі блінамі, дранікаў, соленых рыжыкаў, смажаных лінёк у смятане, сушаных уюноў. Міцька напэўна не пазбегнуў бы канфузу за сваю "прадпрымальнасць", каб не выручыў дзядзька Пахом. Быў ён ужо на добрым падпітку і таму з ходу выгнуў дугой квяцістыя мяхі сваёй "хромкі", заспяваў:

Последний нонешний денечек,
Гуляю с вами я, друзья.
А завтра рано, чуть светочек,
Заплачет вся моя семья.

Песню не падтрымалі. Ніхто. І Пахом сам зразумеў, што "паехаў не ў той стэп", як прызнаваўся пазней. Дзяўчаты, шануючы дзядзьку Пахома, свайго любімага вясковага музыку, тут жа кінуліся яму на дапамогу і прыгожа згладзілі непрыемнасць, у якую ён трапіў. Праўда, песню яны заспявалі не з пачатку, а недзе з сярэдзіны, блытаючы ў спешцы радкі і куплеты:

Застучали по рельсам колеса.
Ты рукой мне махнула с откоса...
Помни свято, жди солдата,
Жди солдата, жди солдата.

Мальвіна, хаця і разумела бяскрыўдны намёк сябровак, па-ранейшаму заставалася спакойнай, нават урачыста радаснай. Сенька даўно змеціў усё гэта і па-добраму зайздросціў ёй: як яна ўмее трымацца на людзях. "У яе, нябось, як і ў мяне, кошкі на душы скрабуць, — думаў ён, — а выгляду не падае". Адно калі па просьбе Пахома два крайнія сталы вынеслі ў суседні пакой і дзяўчаты кінуліся ў скокі, Мальвіна не стрымалася, пачала прыкметна нервавацца. Міцька спрабаваў было запрасіць на танец Наталку, але Сярожка Лебедзеў быў нападгатове і заўсёды першым працягваў ёй руку, запрашаючы ў круг. Сенька

неадступна ўвіхаўся каля маці — ва ўсім стараўся памагчы ёй, і гэта ў яго атрымлівалася найлепшым чынам. А Мальвіна тым часам, хутаючы плечы ў квяцістую мультанку, ажыўлена перагаворвалася з цёткай Настай. Пра што яны гаварылі, не чуў нават дзядзька Хведар, хоць і сядзеў побач. Ва ўсякім разе гаварылі пра што заўгодна, толькі не пра танцы. Гэта прыкмеціў Міцька Падбярэзны і, дробненька выстукваючы сваімі паўчаравікамі "сербіянку", наблізіўся да таго месца, дзе яны сядзелі, спыніўся. Аддыхаўся. Пяцярнёй ускудлачыў звільжэлыя кучары. Пахом змахнуў рукавом пот з падбародка і тут жа зайграў "польку". Міцька асцярожна, нібыта баяўся спатыкнуцца на роўным месцы, за руку вывеў у круг Мальвіну. Танцавала яна адменна. Густы веер чорных як смоль валасоў рабіў яе ў танцы бязважкай, і яна, здавалася, не дакранаецца нагамі падлогі. Пасля танца Мальвіна рашуча вылузалася з Міцькавых рук, вачыма двойчы паказала Сеньку на дзверы і першай выскачыла за парог.

Над вёскай раскашавала глыбокая асенняя ноч. Ветру не было, і тры купчастыя клёны, што ахіналі грыбок альтанкі на Даўгуновым двары, усё адно як акамянелі — у кронах ні шалаху, ні гуку. Гэтыя клёны на другі год пасля вайны пасадзіла Вольга Сямёнаўна. Іх яна аблюбавала ў Замошшы, калі хадзіла туды ўпарадкоўваць магілы вяскоўцаў, сканаўшых у час блакады, асцярожненька выкапала гнуткія дрэўцы і прынесла дамоў. Сама і пасадзіла іх тут, паліваючы гарачымі слязамі, зноў і зноў — у каторы ўжо раз! — згадваючы свайго Мішку, свёкра і свякроў.

Мальвіна ведала гісторыю гэтых клёнаў, ведала і альтанку, таму, як толькі выйшла на падворак, адразу ж падалася сюды. Пасля хвацкага танца яна, спацелая і стомленая, усё яшчэ цяжка дыхала. Намацала рукой высокую лаву, прысела на яе, аблакаціўшыся на круглы столік, нядаўна змайстраваны тут дзядзькам Хведарам. Неўзабаве на падворку паказаўся і Сеня. Ubачыў бліскучую мультанку пад грыбком і на хаду скінуў свой "парадны" пінжак — лепшы, што ў яго быў, — накінуў Мальвіне на плечы.

— Не трэба, Сенецка, — устаючы, пачала прасіцца яна. — Не трэба, яшчэ прастудзішся.

— Што ты, Ліна! — засмяяўся Сенька. — Не бойся, мілая, не прастужуся. Я ж салдат!

Ён абняў яе за плечы, і яна даверліва, можа, як ніколі раней, усім целам прытулілася да яго. Потым абвіла яго шыю рукамі і схіліла галаву на гарачае плячо каханага. Так яны стаялі доўга-доўга. Стаялі моўчкі. Без адзінага слова. Хаця гаварыць хацелася обоім — і яму, і ёй. Першай не стрымалася Мальвіна. Разняла рукі, пільна пазіраючы яму ў вочы.

— Скажы мне што-небудзь, Сенечка, — прашаптала яна.

— Добра, скажу, — гэтаксама шэптам азваўся Сенька. — Ты чакай мяне, Ліна. Я хачу заўсёды верыць, што ты чакаеш мяне, што ты верная мне. На дзявочую вернасць салдаты адказваюць асаблівай вернасцю. Ведаеш, якой?

— Не, не ведаю. Якой?

— Такой, якая доўжыцца ўсё жыццё.

— А мне больш нічога і не трэба.

Яна зноў аберуч абняла яго за шыю — пяшчотна, як маленькага, якога не хочуць пакрыўдзіць, і яны, здавалася, абьякавыя да ўсяго на свеце, задыхнуліся ў страсным пацалунку.

— Сенечка, давай развітаемся тут, — нечакана ўсхліпнула Мальвіна. — Я не прыйду ранкам да абеліска, дзе вас будуць праводзіць.

— Чаму? Не разумею цябе, — не столькі здзівіўся, колькі спалохаўся Сенька.

— Сёння ўвесь дзень у спортзале, побач з маёй бібліятэкай, трэніраваўся школьны аркестр. Як толькі пачула марш "Развітанне славянкі", слёзы самі пырснулі з вачэй. Утрымацца не магла. Я лепей тут наплачуся ўволю, а на людзях плакаць не хачу. Плётак хопіць на ўсе тры гады, пакуль ты будзеш службыць у арміі.

Ён з цяжкасцю ўгаварыў Мальвіну супакоіцца, залішне не перажываць, калі пра іх стануць мянташыць языкамі. Прасіў пісаць, шанаваць людзей — тады і яе пашануюць, не пакінуць адну ні ў горы, ні ў скрусе, ні ў радасці.

— Добра, Сенечка, — з усім згаджалася Мальвіна. — Буду пісаць, чакаць, буду шанаваць людзей і рабіць усё, што ты пажадаеш. А цяпер я пайду. Вочы ў мяне заплаканыя, і сорамна зноў паказвацца на

людзях. Праводзіць цябе я выйду за вёску. Буду стаяць за поплавам, пад нашай бярозкай...

Як і намячалася, у Лясоўск навабранцаў адпраўлялі ўранку, калгасным аўтобусам. Пасля кароткага мітынгу ўсе дванаццаць прызыўнікоў усклалі кветкі да абеліска, сталі развітвацца з роднымі і блізкімі. Тады — напачатку спакваля, а далей усё больш упэўнена, гучней — зайграў толькі што створаны школьны аркестр. Было гэта ўпершыню ў Жытніцы, і шчымыя гукі "Развітання славянкі" збянтэжылі, ашаламілі праводзячых, усю вёску. У многіх на вачах заблішчэлі слёзы.

Мальвіна ўчула гукі развітальнага маршу далёка за вёскай, пад бярозкай, дзе яны страчаліся з Сенькам амаль што кожны вечар пасля выпускнога балю. Каб не заплакаць, яна да болю прыкусіла ніжнюю губу, стала пільней узірацца на дарогу. У хуткім часе на гасцінцы закалыхаўся аўтобус. Яна сарвала з плеч квяцістую мультанку і адчайна замахала ёю. У акне аўтобуса паказалася Сенькава рука з даўно знаёмай шэрай кепкай. І тут здарылася непрадбачанае: шафёр таксама заўважыў Мальвіну і спыніў аўтобус. Нейкі час яна стаяла нерухома, не ведаючы, што рабіць. Стаяла як укопаная. Потым з усіх ног кінулася ў бок дарогі. Сенька выскачыў з аўтобуса, пабег ёй насустрач.

— Хай сабе гавораць! Хай што хочуць гавораць! — крычала яна наколькі ставала моцы, размахваючы сваёй мультанкай у адной руцэ і беленькімі туфелькамі — у другой.

На ўскрайку поплава яны спыніліся. Першы раз у сваім жыцці, не саромячыся пабочных вачэй, моцна абняліся. І ніхто ў аўтобусе не папракнуў іх за гэта, ніхто не адварнуўся. Кожны ведаў або здагадваўся: толькі ў абнімках галубяцца закаханыя сэрцы. Толькі ў абнімках.

Аўтобус даўно ўжо схаваўся ў меднастволым бары за рачулкай, а Мальвіна ўсё яшчэ махала ўслед яму сваёй бліскучай мультанкай.

Ах, гэтая мультанка!

ЯК ГУКНЕШ, ТАК І АДГУКНЕЦА

З даўніх давён стала на сяле добрай традыцыяй — успамінаць сваіх навабранцаў. Пра іх згадваюць ва

ўсе поры года, пры кожным зручным выпадку, у любой сітуацыі: на вуліцы, у полі, на ферме, у гасцях, на вечарынках. Спытаеце: чаму? Адкажуць: каб добранька служылася, каб лёганька ікнулася.

Усё ж часцей за ўсё ўспамінаюць іх на вяселлях. Тут ужо нічога пытацца не трэба, і так усё зразумела. Калі ж быць больш настырным ці проста ўважлівым, можна пачуць ад старэнькіх дзядкоў ці бабуль нешта накшталт такога: "Вяселлейка — сонца зямное: цешыць малое, грэе старое, а яшчэ ў прыдатак — жыццю новаму пачатак". Або: "Ці ж то лекі для салдата нашы зёлкі ды гарбата. Замест лекаў, замест зеля ты ладкуй яму вяселле".

Амаль штодня згадвала Жытніца пра сваіх навабранцаў. Згадвала — найчасцей — добрым словам: слаўныя хлопцы, маўляў, — разумныя, спраўныя. Вось вернуцца дамоў — і загудуць вяселлі. Тэлефонаў на той час у вёсцы было мала — толькі ў канторы калгаса, але навіны пра іх ляцелі хутчэй, чым па правадах. Змест кожнага пісьма, атрыманага ад землякоў, ведалі ў той жа дзень, а часам у тую ж гадзіну. Неяк выйшла затрымка з пісьмамі ад Сенькі. Усе жытнеўцы (так заўсёды бывае на пачатку службы) пісалі дамоў калі не кожны дзень, дык цераз дзеньдва. А вось ад Сенькі пісьмаў не было пару тыдняў. Уся вёска затаіла дыханне, а Мальвіна нават з твару змянілася — асунулася, пабляднела. На шчасце, хутка прыйшло пісьмо і ад Сенькі. Пісаў ён ужо з другога горада, куды яго накіравалі ў палкавую школу. Мальвіна радавалася гэтай вестачцы не менш, чым Вольга Сямёнаўна і Наталка.

Наогул-такі жыццё Мальвіны пасля прызыву Сенькі ў армію ніяк не знаходзіла пэўнай каляіны. Раней спакойная і лагодная, цяпер яна стала запальчывай, часам не зусім ладзіла з дзядзінай. Асабліва калі тая намякала ёй пра "куртаты рубель" — яе зусім маленькую зарплату. Зарплата і сапраўды была маленькая — шэсцьдзесят рублёў. На такі заробак, як кажуць, не разгонішся. Але нічога больш-менш прыдатнага ёй не свяціла. На вуліцы, як апантаная, гулялі завеі. Жытніца па самыя стрэхі патанула ў сумётах — ні прайсці, ні праехаць. Тым не менш работы на сяле не спыняліся. Даяркі, свінаркі, цялятніцы завіхаліся на фермах, механізатары спецы-

яльнымі валакушамі цягалі на палі кампосты, лесарубы валілі лес, конямі тралявалі яго бліжэй да праездных дарог. Але ўсё гэта, як лічыла Мальвіна, было не для яе. У душы яна песціла надзею наступным летам усё ж паступіць у інстытут.

Прадвеснем дзядзька яшчэ раз "арганізаваў" пляменніцы пасільны занятак: па сумяшчальнасці ўладкаваў яе старшай піянерважатай у сваёй школе, замест Мальвінінай аднакласніцы, якую вылучылі на павышэнне — прызначылі інструктарам райкома камсамола ў Лясоўску. Работа піянерважатай даволі клапаотная. Але яна падабалася Мальвіне. Нішто гэтак не магло ўсцешыць яе апошнім часам, як дзеці. Сэрца заходзілася ў грудзях, калі хто-небудзь з дзятвы плакаў ці намагаўся нешта зрабіць, а з гэтага нічога не выходзіла. Яна не раз лавіла сябе на думцы, што з яе, напэўна, атрымаецца добрая настаўніца і не менш слаўная маці. Пра маці яна падумала ўпершыню і засаромелася самой сабе, пачырванела. "Дурніца! — папракнула сябе ў думках. — Хіба час пра такое думаць". Згадала Сеньку і мала што не расплакалася перад дзецьмі. У той жа дзень напісала яму падрабязны ліст, у якім расказала пра гэта. Адказ прыйшоў насцярожаны. Яна тройчы перачытала яго і ўсё ніяк не магла зразумець, што ў яе лісце магло настолькі насцярожыць салдата. У далейшым яны ні разу не вярталіся да такой заўчаснай для іх тэмы, і перапіска зноў увайшла ў спакойнае і добразычлівае рэчышча.

У самым канцы навучальнага года (здарылася гэта неяк перад выхадным днём) Мальвіна вырашыла схадзіць з дзецьмі на экскурсію за Начанку. Па дарозе завярнулі ў лес. У тым месцы ён быў непаўторна прывабны. Гонкія сосны фанабэрыста пагойдвалі сваімі кучаравымі вяршалінамі недзе пад самымі аблокамі, аб чымсьці адным ім вядомым гаманілі паміж сабой. Закаранелыя модніцы-бярозкі ўсяму свету напаказ выстаўлялі свае бялюсенькія сукенкі, выхваляліся рэдзенькімі, яшчэ светлазялёнымі коскамі і безліччу, нібыта злёгку прасмоленых, каташкоў. Пужлівы асіннік нават у зацішку трымцеў дужа аднолькавай — як з-пад чаканкі — лістотай. Каржакаватыя дубы трымаліся ганарліва, бы старажытныя воіны ў даспехах. Адно кусты ядлоўцу —

гэтыя гіганцкія венікі, уторкнутыя ў зямлю, здаваліся пачварамі, і дзеці пужаліся іх, абыходзілі бокам. У лесе ні на хвіліну не сціхала птушыная гамана. З кашлатага ельніку чуўся задзірысты — для постраху — посвіст драздоў, а наўкола, з усіх бакоў, несліся па-вясноваму ўзбуджаныя галасы сіваваронак, соек, амялушак, зязюль і яшчэ нейкіх птушак, якіх дзеці бачылі і чулі ўпершыню. Сумачкі школьнікаў былі ўжо да краёў напоўнены шышкамі, мудрагелістымі каранямі вываратняў, дзеразой, баравымі краскамі, злоўленымі матылькамі, і Мальвіна павяла дзяццей дамоў. На ўзлеску яе дагнала Светка Кандыба, ціхенька заплакала.

— Мальвіна Іванаўна, я згубіла ў лесе сумачку. Чырвоненькую. Татка падарыў на дзень нараджэння.

— Не плач, Светка, зараз знойдзем тваю сумачку, — супакойвала Мальвіна дзяўчыну. — Сядайце вось тут, рабяты, адпачывайце. Я сама пашукаю сумачку. Толькі нікуды не разбягайцеся.

Яна доўга кружыла па тых мясцінах, дзе толькі што хадзіла з дзецьмі, а згубленай сумачкі нідзе не было. Збіралася ўжо вяртацца назад, як з парасніку ядлоўцу пачуліся прыглушаныя галасы. Мальвіна адхінула калючую галінку і атарапела: па той бок куста на даўно прымятай маладой траўцы ляжалі двое — Міцька Падбярэзны і Раман Ігнатавіч, старшыня іхняга, жытнеўскага калгаса. Перад імі на разасланай газеце стаялі дзве бутэлькі каньяку і тры шклянкі. Побач ляжалі добры акраец хлеба, батон з разынкамі, два кавалкі сялянскай каўбасы і яшчэ нейкія плоскія бліскучыя баначкі. Наўзбоч, на паклычанай траве, ляжала чырвоненькая сумачка.

— Ой, даруйце, калі ласка, — не стрымалася Мальвіна і адпусціла калючую галінку.

Раман Ігнатавіч, дарма што мажны з выгляду, з пукатым жыватом так лёгка падхапіўся з зямлі, што Мальвіна і ачуцца не паспела, як ён ужо стаяў перад ёй.

— Добры дзень, Ліначка, — павітаўся старшыня і сваім магутным азадкам адсунуў убок калючы венік ядлоўцу, прапускаючы наперад нязваную госцю.

— Заходзь, калі ласка, у наш зялёны рэстаранчык.

— Што вы, Раман Ігнатавіч, не трэба, — спрабавала прэрэчыць Мальвіна. — Я тут з рабятамі на экскурсіі. Сумачку шукаю. Светка Кандыба згубіла.

— Ужо знайшлі тваю сумачку, — прыўзняўся з локця Міцька і паказаў на загадзя разасланую побач з ім газету. — Сядай, а то не аддам сумачку...

Мальвіне ніколі не даводзілася быць у падобнай кампаніі, а са старшыней — тым болей. Яна ведала яго ўжо шмат гадоў, ведала яго жонку Клаўдзю. Адноўчы, яшчэ падлеткам, яна ледзьве не зарагатала сярод вуліцы, калі сустрэла іх разам. Старшыня, прысадзісты і грувацкі, крочыў важка, быццам нёс за спіной нябачную паклажу, а Клаўдзя дробненька тупала побач, тоненькая, высокая, як тычка ў фасолі.

— Садзіся, Ліна, — уладна сказаў старшыня, апускаючыся на траўку напроціў Міцькі. — Не грэбуй кампаніяй. Настаўнікам таксама належыць слухацца старшыню калгаса.

— Я пакуль што не настаўніца, — рашуча кінула Мальвіна.

— Нічога, будзеш настаўніцай. Міцька, трэба зрабіць, каб яна была настаўніцай.

— Будзь здзелана! — усміхнуўся Міцька і зноў паляпаў рукой па газеце. — Прысядзь, Ліна. Не бойся, не з'ядзім.

Яшчэ трохі павагаўшыся, яна прысела, ахінаючы прыполам сукенкі свае прыгожыя, нібы вытачаныя ногі.

(Ліна-Мальвіна! Як хочацца выпусціць папераджальную чаргу з усіх калібраў! Палец ужо ляжыць на спускавым кручку. Але... Не будзем забягаць наперад).

Тым часам Міцька наліў усім па паўшклянкі каньяку.

— За што, Ромка? — спытаў у старшыні, узнімаючы сваю шклянку.

— За госцю, канечне, — усміхнуўся Раман Ігнатавіч.

— Я не п'ю каньяку, — адварнулася Мальвіна.

— Няпраўда. У Сенькі піла, — удакладніў Міцька.

— Піла. Але не каньяк, а грушавы напітак.

— Усё роўна піла. Хто ведае, што ты там піла.

— Не будзем спрачацца, — спыніў Міцьку старшыня. — Давайце вып'ем за здароўе і за ўсё астатняе, што патрабуецца ў жыцці, калі здароўе ёсць. Калі яго не будзе — завяжам на матроскі вузел.

І старшыня адным махам перакуліў каньяк са шклянкі ў рот. Тое ж самае зрабіў і Міцька. Але піў

Міцька паволі, усё адно як цадзіў праз зубы. Мальвіна ўсяго толькі прыгубіла, адразу ж папярхнулася і паставіла шклянку на газету. Міцька спачувальна зірнуў на яе, вінавата зазначыўшы:

— От шкада, запіць няма чым.

— Як — няма? — адно цяпер схамянуўся Раман Ігнатавіч. — Паглядзі ў сумцы. Па-мойму, павінна быць.

Міцька выцягнуў з-пад куста ёмістую сумку, у якой глуха заляскалі бутэлькі, зазірнуў усярэдзіну.

— Так точна! Ёсць і запіўка. Нават грушавы напітак у наяўнасці.

Падбярэзны ножыкам адкаркаваў бутэльку і падаў Мальвіне.

— Я не ўмею піць з рыла, — пачырванела Мальвіна і не ўзяла бутэльку ў рукі.

— Такой бяды! — засмяяўся Міцька, прыгожа страсянуўшы каштанавымі кучарамі. — Пры жаданні няцяжка навучыцца.

— Налі ёй у сваю шклянку, — параіў старшыня.

Але Мальвіна адмовілася піць і з Міцькавай шклянкі.

— Правільна, — пахвальна буркнуў сабе пад нос Раман Ігнатавіч, смачна прыкусваючы сялянскай каўбасой. — Запіваць не гадзіцца, ніякага смаку не адчуеш. Ты думаеш, Ліначка, мы п'ём? Барані божа! Лечымся...

— Пасля ўчарашняга, — з'едліва ўставіў Міцька і асекся на паўслове, злавіўшы на сабе пранізлівы позірк Шлыка.

— Не слухай яго, Ліна, балабона гэтага. Сапраўды, лечымся. За дзень наматаешся, як ганчак на паляванні, ногі адвальваюцца. А прымеш сем грамаў — і зноў у страі... Дай, Міця, яшчэ па сем грамаў.

— Ёсць, таварыш Шлык! — казырнуў Падбярэзны.

— Да пустой галавы руку не прыкладваюць, — строга кінуў у яго бок старшыня, усё яшчэ раззлаваны толькі што зробленым промахам.

Міцька спрабаваў было разліць усю рэштку каньяку з распачатай бутэлькі, але Мальвіна захінула сваю шклянку рукой.

— Не прымушай чалавека, калі не хоча, — заступіўся за яе Шлык.

Падбярэзны і старшыня, як і першы раз, выпілі да дна, а Мальвіна зноў толькі прыгубіла. Узнялася, каб пайсці.

— Не, так не пайдзёць, — надзьмуўся Шлык, паказваючы пальцам на Мальвініну шклянку. — Не пакідай нам тутака зла. Мы да цябе як людзі, а ты...

Мальвіна не стала больш прэчыць. Цераз сілу дапіла каньяк, узяла чырвоненькую сумачку і сабралася ісці.

— Пачакай, — спыніў яе Міцька і ўзняўся з-пад куста. — Дапамагу табе выйсці з гэтага зялёнага рэстаранчыка.

Перш чым расхінуць пралаз у ядлоўцавым парасніку, ён непрыкметна шмыгнуў рукой пад Мальвініну хустку, накінутую на плечы, і засмяяўся:

— Мультаначка твая ўжо знасілася, паліняла. Трэба новую купляць.

Было непрыемна, нават агідна адчуваць, як Міцькава рука пад хусткай, гладзіць яе спіну, плечы, пасоўваецца да шыі, і Мальвіна рэзка адхіснулася ад Падбярэзнага.

— Куплю новую, як прывязуць, — сказала строга.

— Доўга чакаць давядзецца, — усміхнуўся Міцька. — Толькі ты не перажывай, Ліна. Што-небудзь прыдумаем...

Ён адхінуў нагой кашлаты куст ядлоўцу і дапамог Мальвіне выбрацца на ледзьве прыкметную сцежку. Не сказаў, а шапнуў каля вуха: "Буду чакаць новай сустрэчы". Яна не прамовіла ні слова, нават не зірнула на яго.

Усё ж сцежкай яна не пайшла. Дзеці чакалі яе на ўзлеску, і Мальвіна напраткі скіравала туды. Крокаў праз сорок азірнулася. Машынальна, без усякай на тое патрэбы. Азірнулася і, здзіўленая, аслупянела: да парасніку, амаль падбегам, спяшалася Лізаветка Даўгун. У вёсцы людзі добра ведаюць адзін аднаго, знаёмыя з іх лёсамі, звычкамі. Пра Лізаветку Мальвіна чула ад людзей, што некалі яна была такая худзізна — глянуць страшна. Пасля трагічнай смерці мужа маладая ўдава, як бы нанава нарадзілася на свет. Не толькі растаўсцела, але і памаладзела. Зайздрослівыя, найчасцей языкатыя кабеты за вочы інакш і не называлі яе, як "велікодны пірог са здобнага цеста". Менавіта тут, у лесе, Мальвіне

падумалася, што Лізаветка знарок і стаіць, і ходзіць заўсёды прама, як навыцяжку, каб лішні раз не паказваць сваю паўнату.

Усю дарогу да вёскі Мальвіну адольвала адна неадчэпная, як смала, думка: "Чаго яна пайшла ў той параснік?" Дзеці, узрушаныя вясёлай экскурсіяй, не звярнулі аніякай увагі, калі іх абагнаў чырвоны, як ашпараны рак, Міцькаў матацыкл з каляскай. Міцька ехаў адзін. Усміхнуўся Мальвіне і знік за першай павароткай вясковай вуліцы.

Пасля неспадзяванай сустрэчы ў лесе Мальвіна пачала пабойвацца і Шлыка, і асабліва Міцьку. "Хто іх ведае, што ў людзей наўме", — думала яна. — Лепш будзе, калі не трапляцца ім на вочы". І яна ўсяляк старалася пазбягаць іх. Аднак жа вёска — не горад, тут не зашыешся на другую вуліцу, не згубішся ў бясконцым патоку гараджан, камандзіровачных, турыстаў. Вырашыла: буду сядзець дома і рыхтавацца да ўступных экзаменаў у педінстытут, не буду ўвогуле выходзіць на вуліцу. Сеньку пра сустрэчу ў лесе не напісала ні слова. "Навошта, — разважала яна, — турбаваць чалавека сваёй бесхрыбетнасцю — не змагла адмовіцца ад незразумелага пачастунка". Выклік на экзамены чакаўся з дня на дзень, і будучая абітурыентка пачынала хвалявацца яшчэ больш, чым год назад. А што калі зноў няўдача? Што потым рабіць? У вёсцы былі на канікулах студэнты многіх інстытутаў і тэхнікумаў. Можа, параіцца з імі? Сустрэча яшчэ больш расхістала яе ўпэўненасць у сабе. Студэнты — усе, як адзін, — аказаліся вельмі засяроджанымі людзьмі, верылі ў свае сілы, ні ў кога з іх не было і ценю сумнення, што даб'юцца свайго, адолеюць цяжкасці ў вучобе.

Аднойчы пасля такой сустрэчы Мальвіну нечакана запыніў на вуліцы — не размінуцца — Падбярэзны. Муляры ў той дзень якраз закончылі кладку яго дома ў канцы вуліцы (заставаліся адно аддзелачныя работы), і настрой у Міцькі, вядома ж, быў прыўзняты. Больш таго, сам Міцька быў нейкі незвычайны — стрыманы, ветлівы, уважлівы, што крыху здзівіла Мальвіну.

— Дзень добры, Ліначка, — першым падаў ён руку, хіснуўшы густымі кучарамі. — Даўно хачу з табой пагаварыць. Можна?

— Хм-м! — усміхнулася Мальвіна. — Гавары.

Міцька кіўком галавы паказаў на сваю белую хароміну з раскошнай (праўда, яшчэ не зашклёнай) верандай на ўсю бакавую сцяну, спытаў:

— Як табе падабаецца наш дом?

— Чаму — наш? — высока ўзняла падфарбаваныя бровы Мальвіна. — Гэта твой дом, а не наш.

— Упаўне можа быць нашым, — стрымана, без уласцівай яму ўхмылачкі сказаў на гэты раз Міцька. — Усё залежыць ад цябе...

— Перастань! — махнула рукой, як адсекла, Мальвіна. — У мяне і без таго галава трашчыць.

— А што, уласна кажучы, здарылася?

— Нічога. Праз тыдзень уступныя экзамены ў педінстытут.

Міцька падышоў бліжэй, моцна, як кляшчамі, узяў яе за кісць рукі і загаварыў сціха, напайголасу:

— Ліна, паслухай мяне ўважліва. Давай разам з'ездзім у твой інстытут. У мяне там ёсць знаёмыя. Цяпер такі час. Сама разумееш: не падмажаш — не паедзеш. А праз год можна будзе перавесціся на завочнае аддзяленне...

Як уджаленая, яна рашуча вырвала свае пальцы з Міцькавай далоні і кінула яму проста ў твар:

— Не трэба мазаць!

Павярнулася і шпарка пайшла ўздоўж па вуліцы.

Пра Міцькаву прапанову яна згадала роўна праз месяц. З экзаменаў Мальвіна прыехала ўвогуле-такі ў радасным настроі. "Пяцёркі" па прафіліруючых прадметах усялялі надзею. Затое "тройка" па замежнай мове не давала спакою. Яна якраз і аказалася каменем спатыкнення на шляху ў інстытут. На той час педагагічная адукацыя для вясковай моладзі лічылася не толькі ўлюбёнай, а намнога большай — святой. Яе праглі ўсе, і на тых, хто здолеў паступіць вучыцца на настаўніка, загадзя глядзелі ўжо з пашанай і павагай. Відаць, тым і тлумачыўся, калі гаварыць збольшага, штогодны наплыў у педагагічныя навучальныя ўстановы, дзе лёс абітурыента часцей за ўсё і вырашаў усяго толькі адзін недабраны бал.

Так, гэта быў удар для Мальвіны. Напачатку яна наважылася была махнуць куды вочы глядзяць. Гэта настолькі напалохала дзядзьку, што той нават злёг

у пасцель. Дзядзіна пачала маліць без пары без часу не зводзіць яго ў магілу. І пляменніца трохі супакоілася. Нават не проста супакоілася, а прыкметна змянілася, стала больш стрыманай і ў сям'і, і на рабоце, часта аб нечым надоўга задумвалася. Не-прыкметна праяцела восень, зноў надышла зіма. На гэты раз яна была з пастаяннымі перакосамі: моцныя маразы змянялі частыя адлігі, а пасля новага года — ніхто не помніў такога — пайшлі дажджы. Дождж узімку — гэта, мабыць, самая з'едлівая недарэчнасць у надвор'і. Па вёсцы пракаціліся гры-позныя захворванні, асабліва сярод дзяцей, што прыбавіла клопату і старшай піянерважатай. Даво-дзілася разам з настаўнікамі наведваць захварэўшых вучняў, даваць ім разнастайныя заданні, каб тыя не адсталі ад школьнай праграмы.

Неяк раз уранку Мальвіна напаткала сярод вуліцы Вольгу Сямёнаўну. Была тая ўзрушаная, вясёлая і, як толькі згледзела Мальвіну, адразу ж кінулася да яе.

— Чаму ты, Ліначка, ніколі не заходзіш да нас? Мальвіна сумелася.

— Няёмка неяк, Вольга Сямёнаўна. Ды і часу заўсёды ў абрэз...

— Што тут няёмкага? Не чужыя ж...

Пасля гэтых слоў Мальвіна запунсавела, як ружа, апусціла вочы долу. Вольга Сямёнаўна, не марудзячы, тут жа выцягнула з кішэні стосік нейкіх папер, загорнутых у газету, адшукала ў іх фотакартку і падала Мальвіне.

— Паглядзі, Ліначка, які Сенья наш стаў. Учора прыслаў.

Здымак быў каляровы, і Сенька глядзеў з яго, як жывы. Асабліва ўражвалі вочы. Сінія-сінія, яны, зда-валася, бачаць усё наскрозь. Мальвіна нават спало-халася гэтага пранізлівага позірку. Вайсковы кіцель і сяржанцкія пагоны рабілі Сеньку абаяльна прываб-ным і мужным адначасова.

— Віншую Вас, Вольга Сямёнаўна, з вялікай радасцю, — не знайшлася больш нічога іншага ска-заць Мальвіна, вяртаючы фотакартку.

— І я цябе віншую, дочухна, — гаварыла Вольга Сямёнаўна, зноў загортваючы здымак у газету. — Зайдзі як-небудзь да нас. Пасядзім, пагамонім. І мне весялей будзе...

А ноччу Мальвіне прысніўся страшны сон. Быццам ідзе яна ўзлескам і бачыць, што насустрач ёй поплавам спяшаецца Сенька. Стройны. Падцягнуты. У вайсковым кіцелі. Поплаў зялёненькі, увесь чыста ўсыпаны лугавымі краскамі. А над ім, у бясхмарным небе, незлічонае мноства буслоў. Так і кружацца над Сенькам цэлымі чародамі. Чамусьці, як звычайна перад адлётам у вырай, закідваюць назад галовы і бесперастанку "клепяць косы". Бусліны клёкат нібы заваражыў Сеньку, ён любуецца белымі птахамі і не бачыць, што наперадзе ў яго глыбокі роў. Вось-вось зваліцца ў яго. Мальвіна з усіх ног кідаецца напярэймы, каб папярэдзіць, выратаваць яго і не можа бегчы. Пад нагамі вычварныя, як пасткі, рагаціны, коўзкія бяргвенні. Яна спрытна сігае цераз іх, ляціць, як вецер. І раптам — о, жах! — зачапілася нагой за калоду і так грывнулася вобземлю, што не ўтрымалася — пакацілася ў нейкія карчы. Ад нясцерпнага болю хацела было закрычаць, але не здолела — не хапіла паветра, пачала ўжо захліпацца і таму прачнулася.

Гэты сон яна даволі часта згадвала вясной, калі зноў вадзіла дзяцей на экскурсіі ў поле, на поплаў, у лес. Нідзе ёй не страчаліся ні рагаціны, ні калоды, ні карчы. Нідзе не было і глыбокага рова, што прысніўся ў тым страшным сне. "З чаго б усё гэта?" — не раз думала яна. Але адказу не знаходзіла і ў хуткім часе зусім забылася пра яго.

Тым часам набліжалася лета. На Палессі яно асабліва багатае і на травы, і на ягады. Бярозавыя пералескі, прагаліны ў крушынніку ажно ружавелі ад суніц; на бары і прыбалатках, падасланых імшыстай траўкай, пад цяжарам сакаўных ягад гнуўся да самай зямлі разгалісты чарнічнік; буяковыя зараснікі скрозь былі спярэшчаны ў цёмна-сіні колер, быццам хтосьці ахінуў іх чорнай вуаллю; густыя маліннікі, разагрэтыя на сонцы, на многа вёрст навокал струменілі свой непаўторны асвятляльны водар. У такую пару дзяцей на прывязі не ўтрымаеш дома. Асабліва падлеткаў. Што ж да больш дарослых школьнікаў, дык іх ужо неадчэпна вабяць незвычайныя экскурсіі, а паходы па роднаму краю, як найдалей ад знаёмых мясцін, з начоўкамі каля ціхіх кастроў і з абавязковым гатаваннем уласнымі рукамі

паходных сняданкаў ці вячэры. Прыемна — што ні гавары — з важкімі рукамі за маладымі плячамі прайсціся тымі векапомнымі сцежкамі, дзе некалі потайкі хадзілі паўстанцы Кастуся Каліноўскага, дзе партызанскія раз'езды вышуквалі найбольш нечаканыя шляхі для раптоўнага нападу на заклятага ворага.

У адзін з такіх паходаў адправілася са старшакласнікамі і Мальвіна. Надвор'е было сухое, цёплае. Першы прывал зрабілі за Ланню. Паабедалі і рушылі далей. На ўскрайку Заланьскага лесу вырашылі заначаваць. Хлопчыкі-дзевацікласнікі падрадзіліся зрабіць "рэкагнасцыроўку мясцовасці". Неўзабаве яны паведамілі, што за паўварсты ад таго месца, дзе збіраліся спыніцца нанач, ёсць невялікае азерца і пакінуты хутар. Праўда, бачылі хутар з супрацьлеглага берагу, але ўражанне такое, што там нікога няма — ні душы. За паўгадзіны дабраліся да здзічэлага садка, у якім стаялі збуцвелая хатка-развалюха з пабітымі шыбамі ў вокнах і вялікі хлеб пад саламянай страхой. Хлеб быў яшчэ даволі трывалы. Зрубілі яго, відаць, намнога пазней, чым хату, і яловыя сцены, хаця і пашарэлі, загулі што звон, калі адзін са школьнікаў пастукаў па іх абушкам свайго тапорыка-малюткі. Здзівілі ўсіх новыя вароты ў хляве і вялізны замок на іх.

— Што гэта можа быць, рабяты? — занепакоена спытала Мальвіна.

— Адно з двух: нейкі нарыхтоўчы пункт або грываварня, — упэўнена адказаў адзін са школьнікаў.

З ім усе пагадзіліся.

Каб не траціць марна часу і добранька адпачыць з дарогі, дамовіліся не ставіць палаткі, а пераначаваць у хаце: балазе падлога аказалася спаўна прыдатнай. Хата была на дзве палавіны. І хлопчыкі (іх было болей) аблюбавалі сабе месца ў большай, а дзяўчынкі — у меншай палавіне, дзе ў кутку яшчэ захавалася шырокая сялянская печ. У чалесніках валялася зусім новая патэлья з ручкай. Па белых падцёках тлушчу на патэльні ўсе зразумелі, што ёй нядаўна карысталіся людзі. Мальвіна прымасцілася каля парога і доўга ніяк не магла заснуць. З непрывычкі балелі ногі, і гэты боль не сунімаўся, не даваў спакою. Дзеці ж спалі ўпокат.

Улетку сутонее занадта позна. У здзічэлым садку даўно ўжо ўгаманіліся птушкі-малеча, пайшлі на спачын няўрымслівыя песняры лесу — івалгі і дразды, а неба на захадзе па-ранейшаму заставалася светлым. Ад гэтага святла было відно і ў хаце, і на двары. Усё ж набліжалася ноч, на зямлю паволі спускалася такая цішыня, ад якой звычайна звініць у вушкі. Адно на возеры не сціхала нахабная валтузня качак, жыраваўшых непадалёк на водмелі. У гэтым лясным зацішку яны паводзілі сябе на дзіва распушчана. Гучнае, як лямант, "кра-кра-ка-р-а", дзёрзкія ўсплёскі крылаў па вадзе не сціхалі наўсцяж усяго азёрнага плёса паміж чаротамі і берагам. І раптам качкі таксама супакоіліся. Мальвіна прыслухалася і краем вуха ўлавіла недалёкі шум матацыкла. Каб не турбаваць дзяцей, яна асцярожненька ўзнялася з байкавай коўдры, на якой збіралася спаць, накінула наапашкі спартыўны касцюм і ціха выйшла за дзверы. Матацыкліст, не запальваючы фару, ледзь чутна пад'ехаў да хлява, заглушыў матор. Хуценька (але зноў-такі ціха) адамкнуў замок і нахлашч адчыніў вароты. Вяртаючыся назад да матацыкла, ён убачыў Мальвіну. Спыніўся і не здолеў стрымаць радасці, нешта буркнуў сабе пад нос. Што — яна не дачула. Але пазнала па голасу Міцьку і, калі ён падышоў бліжэй, трывожны халадок прабег па яе спіне.

— Якое караблекрушэнне занясло цябе сюды? — усміхнуўся Міцька, абэруч папраўляючы на плячах Мальвіны спартыўны касцюм.

— У паходзе па роднаму краю, — адказала з годнасцю, спакойна.

— Малайчына. Я чуў, што збіраецеся ў паход. Але сумняваўся, што забрыдзеце на маю базу.

— Якую базу?

— У мяне ажно сем такіх баз. А вось гэтая і ёсць галоўная база па нарыхтоўцы ягад. Хадзем — пакажу. Між іншым, памажы-ка мне, Ліначка, падштурхнуць матацыкл у хлеў. Цяжкі ён, зараза, за дзень усе рукі адарваў...

Пазней яна безліч разоў вярталася ў думках да гэтай неспадзяванай сустрэчы і не знаходзіла ніякага апраўдання ніводнаму свайму кроку, учынку, слову. Навошта яна згадзілася зайсці ў той хлеў? Чаму

маўкліва назірала, як Міцька таропка падключае клемы да акумулятара, каб асвятліць сваю "галоўную базу"? Яна нават згадзілася агледзець яго ўладанні: каля сотні вялізных — літраў на паўтараста — дубовых бочак з чарніламі, алюмініевыя бітоны — штук сорок, напоўненыя да краёў суніцамі, цэлыя ярусы новенькай, толькі што з-пад малатка, скрыначнай тары.

— Присядзь, Ліначка, — паказаў Міцька на засланы ложак каля невялічкага століка, над якім гарэла малюпасенькая, са шпачынае яйка, лямпачка; сам сеў па другі бок століка на табурэтку. — Раскажу табе пра сваё жыццё-быццё. Даўно ж не бачыліся. Пазбягаеш увесь час. Дык вось, заўтра ў мяне гарачы дзень. Прыйдзецца папацець. Прыгоняць адразу дзесяць машын па прадукцыю. Па ягады, значыцца... Колькі ты думаеш я зарабіў за гэты тыдзень?

— Не ведаю, адкуль мне ведаць, — пакруціла галавой Мальвіна.

— Напэўна, не менш тысячы рублёў.

— Не можа быць! — не столькі здзівілася, колькі запярэчыла яна.

— Усё можа быць. Я тут сам сабе гаспадар. Вырашаю аднаасобна: што на ўсушку, што на ўтруску. А сальда, як гаворыць наш галоўны бухгалтар, — у кішэню...

— Нядобра гэта. І дабром не скончыцца.

Падбярэжны шматзначна ўздыхнуў, пашкроб патыліцу і, ускудлачыўшы рукой свае каштанавыя кучары, сказаў рэзка:

— Скончыцца! Я такі: дзе сядзеш, там і злезеш...

Міцька, мусіць, сам спалохаўся сваёй рэзкасці і тут жа загаварыў спакойным тонам, нават далікатна:

— Даруй, калі ласка, за рэзкасць. Давай пераменім тэму нашай гаворкі. Я абяцаў табе, Ліначка, раздабыць хустку-мультанку. Помніш? Тады, у лесе. Другі месяц ляжыць у чамаданчыку, і ўсё ніяк не магу перадаць. Звадак баюся. Не за сябе баюся, а за цябе...

З маленькага чамаданчыка, што стаяў пад столікам, Міцька выняў у цалафанавай абгортцы пунсовую, як кроў, хустку, разгарнуў яе і накінуў на плечы Мальвіне. Трэба было бачыць, як заіскрыліся яе чорныя вугалькі-вочы. Яна нават з твару змяніла-

ся — спалатнела. Толькі парадкам ачомаўшыся, спытала:

— А колькі яна каштуе?

— Разлічымся — махнуў рукою Міцька.

— Не, я хачу дакладна ведаць, колькі яна каштуе.

— Сто дваццаць, — нехаця буркнуў сабе пад нос Міцька і заматляў рукамі. — Разлічымся, кажу. Куды спяшацца? На той свет, ці што? Давай лепей замочым абноўку...

Мальвіна глядзела на спешна прыбраны столік і не разумела, як гэта можна вось так, з ходу, у такім задрыпаным хляве пафранціць не толькі дарагой выпіўкай і вытанчанай закуссю, але і прыгожымі сподкамі, відэльцамі, нават крышталёвымі кілішкамі на высокіх ножках. "Няўжо ён рыхтаваў усё гэта загадзя? — упершыню падумала яна. — Навошта ўсё гэта?" Міцька перабіў яе думкі, прапанаваўшы тост за абноўку:

— Каб доўга насілася, — сказаў ён і, уздыхнуўшы, дадаў: — У ёй ты яшчэ больш мілавідная, Ліна. Ад хлопцаў цяпер адбою не будзе. На маё гора і пакуты...

І на гэты раз Падбярэзны не піў, а цадзіў праз зубы каньяк. Закусваць сам не стаў, а прыняўся частаваць Мальвіну — шакаладнымі цукеркамі, апельсінамі. Згледзеўшы, што яна не дапіла, спяхмурнеў, як бы пакрыўдзіўся.

— Ахвота табе мучыць мяне, — зноў уздыхнуў Міцька, узняўшыся з табурэткі. — Дап'еш сама ці, можа, памагчы?

— Не трэба. Лепш сама.

І асушыла свой кілішак.

Нейкі час яны маўчалі, закусваючы. Міцька падсоўваў на Мальвінін сподак кавалачкі балыка, каўбаскі, бутэрброды з ікрой і вяндлінай. Яна не прырэчыла, усё ела з прыемным апетытам здарожанага чалавека. Тады Міцька прапанаваў свой наступны тост:

— Вып'ем да пары. Адзін бот, як вядома, — не боты. А вось пара — гэта ўжо надзейна і трывала. Дык вып'ем за гэта, як любіць гаварыць наш Ромка, да дна, каб была думка адна.

Ці то малінавы звон крышталю, ці то згадка пра надзейнасць і трываласць дашчэнтэу расслабілі Мальвініну асцярожнасць, і яна, не раздумваючы, выпіла

свой кілішак. Цяпер Міцька ўжо ўвіхаўся каля яе, як заведзены, частаваў усім, што было пад рукамі. Ды і гаворка пайшла весялей. Спробу ж Мальвіны пайсці ў хату, дзе спалі дзеці, Падбярэзны расцаніў як знявагу, паабяцаўшы пры гэтым не крыўдзіць яе і спытаць нешта асабліва важнае. Яна паверыла ў шчырасць яго слоў. Але напамінак пра тое, што ў яе нешта хочучь спытаць, не даваў спакою. І яна не стрывала, прамовіла ціха, як па сакрэту:

— Хочаш спытаць, калі разлічуся за хустку? З першай жа палучкі...

— Выкінь з галавы! — перабіў яе Міцька. — Хачу паслухаць твой тост.

— Я не ўмею гаварыць тостаў.

— Трэба вучыцца. Калі хочаш, запамінай: трэці раз звычайна выпіваюць таму, што бог тройцу любіць, чацвёрты — у хаце чатыры вуглы, пяты — за стол, шосты...

— Досыць! — спыніла яго Мальвіна. — Пакуль да посуду дабярэшся, богу душу аддасі...

— Тады давай без тостаў. Адна трасца...

Яна спрабавала аднеквацца, але Міцька, перасеўшы з табурэткі на ложак, усё ж прымусіў яе выпіць і за "тройцу". Увогуле яму ўжо надакучыла "гуляць у жмуркі" і стрымліваць сябе больш не ставала цяпення. Абняўшы Мальвіну за плечы, ён пачаў рассыпацца перад ёй дробным макам.

— Я кахаю цябе... Ніякі я не стары. Адно на дзевяць гадоў старэйшы... Дом у нас ёсць... На руках насіць буду... Ладна, будзеш вучыцца... Сенька? Ахламон твой Сенька! Ён ужо даўно знайшоў сабе другую...

Вырвацца ёй не ўдалося: каньяк спалавініў сілы. А калі Міцька сваімі вільготнымі губамі прыліп да яе вуснаў, у Мальвіны закружылася галава, і яна, як пласт, бездапаможна павалілася на ложак. Няўлоўным рухам нагі Падбярэзны скінуў клему з акумулятара, і ў цемені яна яшчэ больш адчула сябе зусім бяссільнай, слова вымавіць не магла...

Упершыню за ўсю ноч яна не звяла вачэй. Перад дасвеццем Падбярэзны непрыкметна задрамаў, скурчыўшы пад сябе рукі. Мальвіна наобмацак адшукала ў галавах свой спартыўны касцюм, павольна ўзнялася з ложка. Як па разбітым шкле, падышла

да варот, адхінула іх. На дварэ было ўжо даволі светла, і яна адразу ж прымеціла, што з касцюмам прыхапіла і хустку-мультанку. У распачы шпурнула яе назад ў хлеў, на вялізныя вагі, што стаялі наўзбоч ад варот, і пакіравала да хаты, дзе адпачывалі яе спадарожнікі. У хаце панавала цішыня. Дзеці спалі спакойна, ціхамірна. Гэта некалькі супакоіла яе, і Мальвіна наважылася прайсці да азярца, агледзець месца, дзе можна было б пасля пад'ёму ўсім памыцца ці пакупацца.

Вада з ночы не сказаць каб цёплая — летняя. Яе бадзёрая свежасць вабіла да сябе і пяшчотай, і незвычайнай мяккасцю, уласцівай толькі лясным вадаёмам. Мальвіна распранулася пад купчастай алешынай, зайшла ў ваду да пояса. Згарнула валасы над галавой, замацавала іх шпількамі і паплыла ўздоўж плёса. Плыла яна ціха, амаль нячутна. Тым не менш качкі, што прадбачліва зашыліся ў чароце, не даверылі ёй і з шумам, гулка ляскаючы крыламі па вадзе, імгненна ўзвіліся над азярцом і зніклі за лесам. На сярэдзіне плёса Мальвіна развярнулася і паплыла назад. Крокаў за трыццаць ад алешыны яна намацала нагамі дно і пайшла да берага. Непадалёк ад счарнелага ў вадзе коліка (ён узвышаўся над паверхняй на пядзю, не болей) яна зачапілася нагой за нейкую рыбалоўную снасць. Нахілілася, злавіла яе ў вадзе рукамі і пацягнула на сябе. Колік захістаўся, ныраючы ў ваду.

Такой рыбалоўнай снасці яна не бачыла ніколі. Даводзілася не раз назіраць, як лавілі ў Начанцы рыбу спінінгам, вудачкамі, нават кашамі і таптухамі. А вот такой — не, не бачыла. Яна ляжала на дне, як вялізная сеткавая панчоха, распёртая трывалымі абручамі, змайстраванымі з тоўстага дроту, з мноствам перагародак, кожная з якіх мела адтуліну пасярэдзіне. Паспрабавала цягнуць дзіўную снасць да берага, але паслізнулася і з галавой булькнула ў ваду.

За гэтым заняткам яе і засталі школьнікі. З усіх ног, не звяртаючы ўвагі ні на што, яны несліся да азярца, выкрыкваючы:

— Мальвіна Іванаўна, добрай раніцы!

— Вы ўжо тут пакупаліся? Глыбока?

— Глыбока, рабяты. Вельмі глыбока. Пачакайце, не лезьце ў ваду. Я вось знайшла нейкую незразумелую сетку, ды адна ніяк выцягнуць не магу.

— Зараз паможам, Мальвіна Іванаўна, — кінуліся распранацца хлапчукі.

Якраз у гэты час у варотах "галаўной базы" паказаўся Міцька. Патаптаўся на месцы і зноў схаваўся за варотамі. Але не надоўга. Да хлява пад'ехалі дзве грузавыя аўтамашыны, і Міцька паслужліва расхінуў ім вароты. З прыехаўшымі людзьмі Падбярэзны здароўкаўся за руку, ляпаў кожнага па плячы, нешта ажыўлена расказваў, адтапырваючы ўгару свой вялікі палец. Грузіць Міцькаву прадукцыю яны чамусьці не спяшаліся. Нешта доўга гаманілі між сабой, а потым усе накіраваліся да азярца, дзе на беразе ўжо ляжала выцягнутая з вады дзіўная рыбалоўная снасць. Рыбы ў ёй аказалася і многа — пуды тры, і рознай — шчупакі, ліні, язі, нават невялікія, але ўжо вусатыя сомікі.

Адзін з прыехаўшых, мажны мужчына ў скуранцы, з партфелем пад пахай, крануў наскон наглянцаванага чаравіка снасць, вылаяўся:

— Браканьеры праклятыя! Каб ім ні дна ні пакрышкі! Забірайце, рабяты, усю рыбу сабе. У паходзе спатрэбіцца. Толькі маладой крапіўкай-жыгучкай перакладзіце — два дні будзе як свежая. А снасць я здам рыбагляду.

Двое мужчын — пэўна, грузчыкі — тут жа падхапілі акруглую, як удаў, снасць-пастку і волакам пацягнулі да "галаўной базы".

Пасля нечакана сытнага сняданку ў здзічэлым садку рабяты пачалі збірацца ў дарогу. Мальвіна мацавалася, як магла. Ад душы старалася быць вясёлай, спагадлівай. На яе думку, атрымлівалася ўсё няблага. Што рабіць далей, што вырашыць пасля паходу. Міцька, між іншым, хаця і падлюка, але трымаецца гожа: не дае ніякай зачэпкі для падазрэння. Адправіў ужо чатыры машыны ягад і сядзіць на сваёй "базе" з тым, у скуранцы, блізка не падыходзіць. Вароты расчынены, і сюды, у здзічэлы садок, далятае яго голас. Спявае нейкую блазенскую песню:

Сарай, ты мой сарай,
Сарай, покрытый соломой.
А если не соломой,
Так это не мой сарай.

Ужо трэці раз паўтарае адны і тыя ж словы. Ні складу, ні ладу. Дурніла!.. "Што я нарабіла? Як жыць

далей? — зноў і зноў неадчэпна, як пакрыўджаная пчала, яе праследуе пякучая думка. — Што рабіць?.. Паеду к Сеньку, павалюся перад ім на калені, ва ўсім прызнаюся. Ён добры, кахае мяне. Можа, даруе, паверыць. Расходзяцца ж людзі, з другімі жэняцца, а потым зноў сходзяцца. І живуць...

(І зноў пальцы самі кладуцца на спускавы кручок. Цяжка стрымацца... Ліна-Мальвіна! Так, каханне сапраўды ўмее дараваць. Яно настолькі незлічона багатае і ўсемагутнае, што ніколі не скупіцца. Усё ж, чым яно такое нязменна ўсемагутнае? Чым? Верай. Адной і адзінай. Праз многія вякі яго, каханне, не раз вадзілі на эшафот, кідалі ў ледзяныя палонкі, палілі ў пякельным агні. А яно жыве. І будзе красаваць вечна на Ніве Жыцця, пакуль яго жывяць сокі вернасці. Паспрабуй вырваць яго, пазбавіць тых жыватворных сокаў — і яно завяне, засохне, загіне. А што тады станецца з Нівай? Гэта не банальнае пытанне — што? Ці не напаткае яе лёс той рупліва дагледжанай зямелькі, з якой вырвалі вазон — гаючую прыгажуню-кветку, пасля чаго ўся яна, зямелька, выпешчаная і, здавалася, такая ўрадлівая, ператварылася ў пыл?).

Назаўтра ж пасля паходу Мальвіна прызначыла сустрэчу ў школе са сваімі спадарожнікамі. Шлях быў доўгі, страчалася многа цікавага, павучальнага і хацелася абмяняцца думкамі на конт убачанага. Гэта было прадугледжана і планам паходу. Аднак на сустрэчу не прыйшлі ўсе хлапчукі-дзевацікласнікі і амаль палова васьмікласнікаў. Сказаць, што непаслушэнства здзівіла старшую піянерважатую, будзе не зусім дакладна. Яна пачула немінучую блізкасць сораму, які не сёння-заўтра зваліцца на яе галаву. "Як гэта я не падумала раней, — злавала на сябе Мальвіна. — Яны ж не маленькія ўжо". Сустрэча прайшла стрымана, нецікава. А закончылася яшчэ большай нечаканасцю: як толькі яна дазволіла ўсім разыходзіцца па дамах, школьнікі ў абгонкі кінуліся ад яе, за парог школы. Нейкі час, ушчэнт разгубленая, яна яшчэ стаяла каля дошкі, дзе вісеў план нядаўняга маршруту, але заспакаенне не вярталася.

Па дарозе дамоў, непадалёк ад канторы калгаса, ёй сустрэлася Наталка. Мальвіна памкнулася было

павітацца, нават сказала "Добры дзень", але тая і не зірнула на яе — моўчкі прайшла міма.

Дома, калі ўжо стала змяркацца, у яе падскочыла тэмпература. Дзядзіна не паверыла свайму "дапатопа-наму градусніку", кінула яго на тумбачку каля ложка, пад настольную лямпу з матавым абажурам, і пачала абмацваць рукамі спачатку лоб, потым шыю і грудзі ў Мальвіны.

— Гарыш, як агонь, — няпэўна сказала яна. — Застудзілася, мабыць, у сваім па-хо..., — нечакана, на паўслове асеклася дзядзіна і па-змоўніцку ціха спытала: — Ліначка, адкуль гэта ў цябе сінячкі на шыі?

Мальвіна рэзка адштурхнула руку дзядзіны і хуценька захінулася прасцінай да самых вачэй. У адказ прашаптала разгублена, ледзь чутна:

— Камары пакусалі...

Ад чаю з малінавым варэннем Мальвіна рашуча адмовілася, а вось таблеткі і нейкую мікстуру, што прынёс з фельчарска-акушэрскага пункта дзядзька, праглынула ахвотна, нават не скрывіўшыся. І — правалілася ў раптоўную цішыню, задрамала.

Прачнулася яна гэтак жа неспадзявана, як і заснула. З вуліцы па-ашуканску падглядваў у акно востранькі маладзічок, і гэта пачало злаваць Мальвіну. Яна ўскочыла з пасцелі, захінула акно шторай. Спаць болей не хацелася — сон адляцеў як толькі прачнулася, і яна нейкі час нерухома сядзела на ложку, па-жаночаму згарнуўшы на грудзях рукі. Раптам ёй падалося, што на кухні нехта гамоніць. Ціха, як бы напаўголасу. Цікаўнасць імгненна ўзняла Мальвіну на ногі. Бясшумна падышла да дзвярэй у дзядзькаў кабінет, нячутна адхінула іх. Цяпер галасы чуліся больш выразна. Яе аж скаланула ўсю, калі па галасах спазнала Міцьку і Рамана Ігнатавіча, старшыню калгаса. Але гаварылі яны няшмат. Найбольш, як узбуджаная сарока, сакатала дзядзіна, частуючы — хто знае — званых ці нязваных гасцей. Дзядзька таксама амаль не ўстраваў у іх гамонку. А калі і гаварыў, то стрымана, нейкім прыглушаным, як не сваім, голасам.

— Запоіны, кажаце? — было чутно, як уздыхнуў дзядзька. — Быў такі звычай даўней. Быў — ды

сплыў. Найлепей, калі маладыя людзі самі паразумеюцца.

— Паразумеюцца, паразумеюцца, — перабіла яго дзядзіна. — І чым хутчэй, тым лепш. Каб костачкі не перамывалі па завуголлію.

— І я лічу гэтаксама: чым хутчэй, тым лепш, — уставіў Раман Ігнатавіч. — Ну, а ты чаго маўчыш? Язык адняло, ці што?

— А што мне сказаць? — пачуўся голас Міцькі. — Вяселле можна зварганіць хоць праз тыдзень. Закачу такі сабантуй, што ўся акруга ахне...

— От жа дурак, — ухмыльнуўся Раман Ігнатавіч. — Вучу яго, вучу — усё адно як гарох на сцяну кідаю. Будзь цішэй вады, ніжэй травы. Пра твой "маёнтак" яшчэ не перасталі мазоліць языкамі. Хочаш масла ў агонь падліць? Ні ў якім разе! Зробіш усё ціхенька, скромненька. І ніякай помпы. Зразумеў?

— Правільна, — за Міцьку адказала дзядзіна. — На мой розум, няма чаго раскідацца грашыма. Яны яшчэ не раз спатрэбяцца ў жыцці. Ой, як спатрэбяцца!

— Усё ж мне здаецца, — нерашуча падаў голас дзядзька, — трэба спытацца ў Ліны. Што яна сама на ўсё гэта скажа.

— Скажа, скажа, — зноў не стрывала дзядзіна, — Паправіцца і скажа. Я сама з ёй пра ўсё дамоўлюся. Так што можаце не сумнявацца.

— Можна мне паглядзець, як яна там, мая дарагая, суджаная? — зноў пачуўся голас Міцькі.

Мальвіна, як толькі зразумела сэнс Міцькавых слоў, адразу ж шмыгнула пад прасціну, накрылася з галавой. Міцька зайшоў у яе бакоўку адзін. Нячутна, як кот. Нахіліўшыся над ложкам, хацеў было пацалаваць "суджаную", але яна адштурхнула яго, кінуўшы ў твар: "Ідзі праспіся".

Назаўтра Жытніцу як падмянілі. Нават самыя языкатыя гаварухі ўсё адно як вады ў рот набралі: пра Міцьку і Мальвіну — ні слова. Быццам не было ніякіх запойн, быццам Міцька і Мальвіна больш ужо не жылі ў гэтай вёсцы. Маўчанне доўжылася амаль што цэлы тыдзень. Ніхто не жадаў нават згадваць імёны будучых мужа і жонкі, глядзець перасталі ў іх бакі. І гэтым самым уся вёска, як бы яшчэ і яшчэ

раз паказвала сваю непрыязнасць да іх абоіх, сваё асуджэнне такога нечаканага для ўсіх кроку стаць упоперак дарогі нечаму большаму, чым традыцыям ляснога краю, дзе людская прыстойнасць с давёндаўна ставілася вышэй і прыгажосці, і багацця.

Затое яшчэ праз тыдзень размоў было хоць адбаўляй. Усе, каму толькі хацелася, на ляту лавілі навіны пра "тайную вячэру" ў доме Міцькі Даўгуна — так вяскоўцы назвалі іхняе вяселле. Гасцей там было зусім мала, чалавек дваццаць, ды і тыя ў асноўным з Лясоўска, з кансервавага камбіната. Нават баяніста свайго прывезлі, што асабліва не спадабалася жытнёўцам. "Зашпіліліся на ўсе гузікі", — ухмыляліся вяскоўцы, паказваючы на Міцькаў "маёнтак", дзе сапраўды нішто не нагадвала пра вяселле — нячутна было ні музыкі, ні песень. Усё ж назаўтра вёска ведала ўсе падрабязнасці "тайнай вячэры". І пра багатыя падарункі — сталовыя сервізы, насценныя гадзіннікі ў мудрагелістай аправе, дарагія завушніцы для маладой, і пра тое, як прыгнечана пачуваў сябе на вяселлі дзядзька Мальвіны, як радавалася дзядзіна і падскоквала амаль што не да столі. Пра гэта расказала Клаўдзя, жонка старшыні калгаса, якая ўсё бачыла на ўласныя вочы. Асабліва ёй спадабаўся там, на вяселлі, сват, галоўны бухгалтар кансервавага камбіната. "Мажны такі мужчына, — расказвала яна, — а гаворыць так прыгожа і асцярожненька, нібыта загортвае кожнае слоўца ў ватку, — заслухаешся; і апрануты быў дужа модна — стракаценькі, як дзяцел". Клаўдзя не ведала, канечне, што гэта быў той самы чалавек, каторы прыязджаў да Міцькі на "галоўную базу" ў скурацы і з партфелем пад пахай і забраў тады з сабой снасць-пастку.

А яшчэ праз тыдзень пра маладых ужо ніхто не згадваў. Вёска па-ранейшаму ўпарта трымалася за сваё: як гукнеш, так і адгукнецца.

СЯРОД БЕЛАГА ДНЯ

Пагодлівае лета, як жартуюць на сяле, ляціць у запрэжцы ачмурэлых рысакоў — на ўвесь скач. Яно і праўда. Абвыкнуць да яго не паспееш, як ужо восень кандыбае на расsupоненым кані, напінаецца з усіх сіл, як бы спрабуючы надтачыць меншаючы дзень.

Увосень — работ восем. У старадаўні час, калі нараджалася гэта прыказка, людзі, відаць, зрабілі памылку і многае не ўлічылі. Наракаць тут няма на што. Ды і навошта. Калі спяшаешся, крокаў не лічыш. Важна ўправіцца, не схібіць.

Пасля спякотнага лета восень у Жытніцу прыйшла неспадзявана рана. Яшчэ толькі пачыналі капаць бульбу, як па нізінных загонах наўсцяж Начанкі, дзе гадоў пяць запар адбівалі "соткі", прайшоўся першы прымаразак. Бульбоўнік адразу пачарнеў, асеў на градусы. Вольгу Сямёнаўну надта ж засмуціла гэтая нечаканасць. Мала таго, што бульба не выкапана, але і склеп яшчэ не падрыхтаваны. Дошкі ў засеках струхлелі — мяняць трэба. Саламяныя маты на дзвярах і вечках — і звонку, і ў сярэдзіне — даўно працерліся, а звязаць новыя ўсё ніяк не выпадае: то часу бракуе, то саломы-праміцы цяпер ніяк не расстараешся — камбайнамі ўбіраюць збажыну, то шпату днём з агнём не знойдзеш. Ды і прызбу ўцяпліць няма чым. За пілавіннем трэба ехаць у Лясоўск, а пра кастрыцу і думаць не варта — яна аб'явіцца толькі ўзімку; калі ў ёўнях пачнуць церці лён.

Маркотныя думкі зусім пахіснулі здароўе Вольгі Сямёнаўны. Вясковая фельчарыца выявіла ў яе павышэнне крывянога ціску і, можна сказаць, сілком улажыла ў пасцель, паабяцаўшы пры гэтым, што ўсё будзе нармальна, калі яна паляжыць дома хаця б дзянькоў пяток, адпачне, супакоіцца.

Ніхто дакладна не ведаў — нават Наталка, колькі перажыла маці бяссонных начэй пасля той "тайнай вячэры" ў доме Міцкі Даўгуна. Выгляду яна старалася не паказваць, але месца сабе не знаходзіла нідзе — ні дома, ні на рабоце. Усё валілася з рук. Асабліва турбавала яе адна думка: як перанясе падзенне Ліны яе Сенька? Ці здолее ўзяць сябе ў рукі? Ці справіцца? І яна кожны дзень пісала яму лісты, наколькі магла, супакойвала, абяцала навучыць яго больш глыбока разбірацца ў людзях.

Усхваляванасць маці не магла не перадацца сыну. Апошнім часам ён пісаў ёй таксама кожны дзень. І галоўнае, што непакоіла яго, — гэта здароўе маці. Пра Ліну ён амаль што не згадваў у сваіх лістах. Непакоіўся толькі пра яе, сваю мілую матулю, прасіў берагчы сябе і не зважаць ні на якія плёткі-абгаворы.

Лісты ад Сенькі яна перачытвала па два-тры разы, і яны памаглі маці не менш, чым лекі маладзенькае фельчарыцы Маруські, якая цяпер не вылазіла з іхняй хаты.

Неяк у суботу Вольга Сямёнаўна вырашыла аддзячыць сваёй "дакторцы" і падрыхтавала да яе прыходу вячэру: адварыла чыгунок сопкай, са стараполіцы, — бульбы — яна намнога смачнейшая, чым з нядаўна рэкультываваных зямель, — зрабіла салату з памідораў, насмажыла цэлую патэльню мяса-свініны, заварыла чай. Пачувала яна сябе ўжо зусім няблага і ўправілася зарана. Фельчарыца прыйшла некалькі раней, чым абяцала. Змерала крывяны ціск і засталася вельмі задаволеная станам здароўя сваёй пацыенткі. Яе далікатны, як у дзеўчанняці, тварык засвяціўся такой радасцю, што яна не ўтрымалася — кінулася на шыю Вользе Сямёнаўне і тройчы пацалавала. А вось ад вячэры адмовілася, сказаўшы пры гэтым, што патрапіла павячэраць ужо ў калгаснай сталоўцы. І тут жа выпырхнула за парог.

Як толькі хапатлівыя крокі Маруські аціхлі за веснічкамі, пад вокнамі пачуліся нечыя стрыманыя галасы. Вольга Сямёнаўна глянула ў прыадчыненую фортку і некалькі разгубілася. Услед за Наталкай да іхняга ганка па-маладзецку борздзенька крочыў стройны мужчына ў шэрым гарнітуры і капелюшы. За ім не адставала яшчэ маладжавае жанчына ў модна пашытым карычневым сарафана. Замыкаў нечаканую працэсію Сярожка Лебедзеў з невялікім, але ахайным пакункам пад пахай.

— Мамачка, госці да нас, — яшчэ з-за парога ціха сказала Наталка і пакінула за сабой адчыненыя дзверы.

Чалавек у шэрым гарнітуры адно пераступіў парог і спыніўся як укопаны, зняў капялюш. Побач з ім — па левы бок — стала маладжавае жанчына ў карычневым сарафана. Справа перамянаўся з нагі на нагу Сярожка.

— Добры вечар вам у хату, дарагія людзі, — нізка пакланіўся чалавек у шэрым гарнітуры і тут жа працягваў: — Калі рады нам, запрашайце нас, а не рады нам — выпраўляйце нас.

— Што вы, што вы, людцы добрыя, — згарнуўшы, як перад абразом, рукі, разгублена прамовіла Вольга

Сямёнаўна і пайшла насустрач гасцям. — Праходзьце, калі ласка. Пачувайце сябе, людцы добрыя, як дома. Праходзьце ў хату...

— Не пастаяўшы ў парозе, не сядзеш на кут, — усміхнуўся і першым падаў руку чалавек у шэрым гарнітуры. — Я — Пахом Сяргеевіч Лебедзеў. Гэта — мая жонка, Марыя Данілаўна. А гэта — наш сын, Сярожа. Яго вы, відаць, ужо ведаеце...

— А як жа, ведаем, — хітнула галавой Вольга Сямёнаўна, пакрысе прыходзячы ў сябе ад разгубленасці. — Яго ўсе ведаюць у нас. Слаўны хлопец, ціхі і старанны.

Марыя Данілаўна абняла, пацалавала Вольгу Сямёнаўну, пяшчотна глянула на Наталку, якая стаяла побач з маці, потым абняла і яе і таксама пацалавала. Сярожа, вызваліўшыся ад пакунка — паклаў яго на камоду, паднёс з кутка два крэслы, моўчкі прапануючы жанчынам прысесці. Адно Пахом Сяргеевіч па-ранейшаму стаяў каля парога — навыцяжку, як салдат.

— Дык вось, дарагая Вольга Сямёнаўна, — нягучна, але вельмі выразна сказаў ён, — заляцеў наш шызы галубок да вас на Палессе і знайшоў тутака, выбраў сабе галубку. Самую слаўную. Самую мілую. Самую дарагую ўсім нам. Аднак жа ў нашым родзе-племені такі выбар робіцца толькі адзін раз у жыцці. Толькі адзін раз. Гэта яшчэ ад дзядоў-прадзедаў. Ад іх жа цягнецца і яшчэ адна завядзёнка: такі выбар павінен быць благаславёны бацькамі і галубка, і галубкі. От з гэтым мы і прыехалі да вас...

Сярожаў бацька яшчэ не скончыў, наважыўся быў зноў нешта гаварыць, але Вольга Сямёнаўна ўжо ўсё зразумела, і слёзы пырснулі з яе вачэй — буйныя, з гарошыну. Яна захінула твар рукамі, ціха заплакала.

— Мамачка, — кінулася да яе Наталка, — вам няможна хвалявацца. Не плачце, мамачка...

Вольга Сямёнаўна паволі ўзнялася з крэсла, прытуліла да сябе Наталку і пацалавала яе русыя з завітушкамі на лобе валасы. Сказала ціха:

— Памажы мне, Наталка, сабраць на стол.

Здараецца ж такое: вячэра ладкавалася з не зусім пэўным намерам, а частаваць ёй давялося сватоў. Не думала, не гадала. Таму і пачувала сябе Вольга Сямёнаўна не вельмі ўпэўнена. Асабліва знервавала-

ся, калі Пахом Сяргеевіч разгарнуў пакунак і на тоненькім ручніку паклаў пасярод стала круглы бохан хлеба з запечанай у ім зверху невяліччай сальніччай. Беленькі сподак неяк непрыкметна выслізнуў з рук Вольгі Сямёнаўны, ляснуўся аб падлогу каля стала і рассыпаўся на друзачкі. Марыя Данілаўна кінулася памагаць Наталцы збіраць кавалачкі разбітага сподка, а Пахом Сяргеевіч ажно пасвятлеў з твару, сакавіта ўсміхнуўся, паказаўшы пры гэтым белыя і моцныя зубы.

— Гэта на шчасце, людзі добрыя! — сказаў ён урачыста, як з трыбуны, і зноў зашамацеў паперай у пакунку, скоса, хаця і прыязна, пазіраючы на Сярожку, на што сын адрэагаваў па-свойму — пачціва і разважліва.

— Тата, — сказаў ён бацьку ўсміхаючыся, — Вольга Сямёнаўна гатуе такі чай з ляснога разнатраўя — язык праглынуць можна. Так што ваша настойка, не крыўдуйце на мяне, не вытрымае канкурэнцыі. Ды і навошта яна з дарогі?..

— Згодзен, згодзен, — гэтаксама заўсміхаўся Пахом Сяргеевіч. — Нават рады за цябе, сыноч. Толькі ты памыліўся трошкі: я даўно ўжо не раблю настойку. Забарона ад мамы паступіла — катэгарычная.

Пахом Сяргеевіч яшчэ пашамацеў паперамі ў пакунку і дастаў чорную ёмістую пляшку каўняку, паставіў на стол побач з круглым боханам хлеба і запечанай у ім сальніччай.

— Для прыліку павінна быць! — сказаў, як адрэзаў, Пахом Сяргеевіч, махнуўшы рукой. — Зберажыце яе, гэту пляшку, да вяселля вашых сына ці дачкі. Потым разам вырашыце: адкаркоўваць яе ці не...

— Пітва кілішак — дурноты лішак, — разважліва прамовіла Марыя Данілаўна, прысаджваючыся да стала. — А нам трэба душэўна пагаманіць, без туману-дурману ў галаве. Пасядзім, пазююкаем, як у нас кажуць...

Вольга Сямёнаўна села поруч з будучай сваццёй, запрасіўшы Сярожу і Наталку сесці наўпроці іх, а Пахома Сяргеевіча — на покуці.

Некалі лічылася, што людзі лепш за ўсё пазнаюцца ў бяседзе, за гаманкім сталом. Меркавалася —

гэта адзіна правільны шлях вывудзіць з чалавека, спаўна і да дна, усе яго адмоўныя і дадатныя якасці. Пад перазвон кілішкаў у такіх выпадках непрыкметна адступала на задні план звычайная чалавечая стрыманасць, давала разгон якраз таму, што не столькі ўзвышала асобу чалавека, колькі выпучвала відавочныя заганы яго характару. Усё ж апошнім часам гэты "адзіна правільны шлях" усё часцей і часцей зводзіў многіх людзей у такія нетры, адкуль нялёгка было выбірацца не толькі назаўтра, а нават праз усё жыццё. І Вользе Сямёнаўне было даспадобы няспешная гаворка Лебедзевых пра цяперашняе жыццё-быццё, пра лёсы дзяцей, пра тую падмогу, якую належыць ім на пачатку дарогі. Не, яны не ўступаліся за сваіх дзяцей — ні за Сярожу, ні за дзвюх дочак-студэнтак, нават намёку на тое не было. Марыя Данілаўна, хаця і далікатна, але ж злёгеньку паўшчувала сына за яго паспешлівасць перабірацца ў Лясоўск, за тое, што не ўсё належным чынам прадумана на конт лёсу Вольгі Сямёнаўны.

— Адзінокаму каліўцу, сыноч, — звярталася яна да Сярожкі, — і пад лёгкім ветрыкам цяжка ўстаяць. А ў жыцці бывае ўсякая ўсячына: і навальніцы, і нават буры. Усё гэта трэба загадзя прадбачыць, дарагі мой, каб пазней не папракаць сябе, каб не чырванець перад сваім сумленнем.

Пахом Сяргеевіч нячутна пастукуваў указальным пальцам левай рукі па сталае, пагаджаючыся з жонкай, а калі Наталка на квяцістым падносе прынесла з кухні пяць шклянак духмянага чаю, памкнуўся было прыйсці на выручку азадачаным жанчынам:

— Што гэта вы, дарагія мае кабеткі, ні з таго ні з сяго галовы хіліце долу? Што страслося? Па-мойму, нічога. Яны кахаюць адзін аднаго. Больш таго: яны вартыя адзін аднаго. Нам трэба толькі радавацца гэтаму. Праз месяц Сярожу пераводзяць у Лясоўск на новую пасаду — галоўным аграномам сельскагаспадарчай інспекцыі. Сёння ранкам, як прыехалі ў ваш раённы цэнтр, я гутарыў з начальнікам інспекцыі. Ён, аказваецца, ужо ў курсе спраў. Для іх і кватэра падрыхтавана — двухпакаёвая, з усімі выгодамі, і работа для Наталкі ёсць — будзе старшым бухгалтарам у гэтай жа інспекцыі. Што ж датычыцца "адзінокага каліўца", дык не будзе ён адзінокім. З

Лясоўска ў вашу цудоўную Жытніцу тры аўтобусы на дні ходзяць. Паўгадзіны часу — і можна дзень дома бываць, маці памагаць. А на лета Сеня ваш са службы вернецца, і ўсё, як кажуць, стане на сваё месца...

— Не спатрэбіцца мне іх помач, — непрыкметна ўздыхнула Вольга Сямёнаўна. — Хіба што бульбу памогуць выкапаць.

— Бульбу мы ж заўтра выкапавем, — удакладніў Пахом Сяргеевіч, каўтануўшы духмянага чаю. — Ну, і чай у вас! Твая праўда, Сярожа: не чай, а лекавы напітак. За вуха не адцягнеш.

— Можа, яшчэ шкляначку наліць? — прапанавала Наталка.

— Дзякуй, мілая мая, дзякуй. — Пахом Сяргеевіч прыгладзіў свае яшчэ даволі густыя і яршыстыя валасы, хітнуў галавою ў бок жонкі, звяртаючыся да яе: — Цяпер самы раз, Маруся, наконт вяселля дамовіцца. Табе, як гаворыцца, заключнае слова.

— Што тут заключаць, — сцэпанула плячом Марыя Данілаўна. — Хай толькі жывуць душа ў душу. А вяселле — клопат наш, бацькоўскі. У нас ужо ўсё гатова. Так што вы, Сямёнаўна, залішне не турбуйцеся. Я лічу, зробім яго праз месяц. І зробім як належыць. Мы прыедзем дні за два да вяселля. А госці нашы прыедуць аўтобусам у той жа дзень. Гасцей з нашага боку будзе нямнога — з музыкамі чалавек трыццаць.

— Можна і болей, — уставіла Вольга Сямёнаўна. — Месца ў клубе ўсім хопіць.

Назаўтра, яшчэ на золку, жытнеўскія гаварухі з ног збіліся, удакладняючы, папросту выпытваючы ў суседзяў падрабязнасці прыезду сватоў з-пад Оршы. Усім вяскоўцам дужа спадабалася, што прыехалі не штукары-забаўнікі, лёгкія на язык, а самыя блізкія родзічы — бацька і маці маладога. "Ой, як хораша! — найчасцей жаночымі галасамі ўсклікала Жытніца каля пафарбаваных у блакітны колер веснічак і прывабных студняў з мудрагелістымі — разнымі — дахамі над імі і бясшумнымі — на шарнірах — калаўроцкамі, зробленымі па намаганню Сяргея Пахомавіча Лебедзева, калі яго вяскоўцы аднадушна выбралі сваім дэпутатам у раённы Савет. — Як разумна, па-людску!"

Яно і праўда: у такой жыццёва важнай справе, як стварэнне новай сям'і, надзейней за ўсё давярацца толькі блізкім людзям. Яны не схібяць, не стануць трымаць камень за пазухай ні ў адносінах да жаніха, ні да нявесты — выкладуць усё як на духу. Што й казаць, пасля такога блаславення хіба збалееш душою. Ніколі. І гэта не проста спадабалася, а здорава-такі ўзрадавала жытнеўцаў.

Наталка, пэўна, упершыню пасля праводзін брата ў армію прахапілася раней за маці. Усю ноч ёй не спалася — непакоілі нейкія недарэчныя страшныя сны: то хаўтуры, то вялізныя, як кінуць вокам, натоўпы людзей, то прыкрае галашэнне, ад якога мала што не спынялася сэрца ў грудзях. Сярожавы бацькі ласкава адмовіліся заставацца ў іх нанач — пайшлі спачываць на сынаву кватэру, паабяцаўшы ўранні давесці да ладу варывеньку, а потым выкапаць бульбу.

Слова сваё яны стрымалі: прыйшлі на досвітку і за гадзіну-паўтары замянілі струхлелыя дошкі ў варывеньцы, паправілі прызбу, заместа саламяных мат змайстравалі з фанеры і сухога апалага лісту ацяпляльныя застаўкі — на зіму, каб не памерзла бульба. Наталка рупілася, як магла, дапамагаць і Сярожу, і асабліва Пахому Сяргеевічу, якому надта ж падабалася вясковая ўвішнасць будучай нявесткі. Як па шчырасці, дык ён любаваўся ёю, яе настырнай хваткаю і ўменнем па-мужчынску прыціснуць каленам выгнутую сухім лістом фанеру, каб ёмка прымацаваць яе цвіком да тонкай апалубкі. Пасля сняданку ўсе сабраліся ісці на "соткі". Дзядзька Хведар Пелінога нечакана-негадана падкаціў да веснічак на шырачэзных калёсах з палукашкам у задку, прывязаў да штыкетніка жвавага белазорага каня і па-суседску рашуча і смела ступіў на ганак, пастукаў у шыбу.

— Сямёнаўна, карэта пададзена! — напаўжартліва выгукнуў ён.

Вольга Сямёнаўна выйшла яму насустрач, павіталася за руку і трошкі сумелася.

— Хведзя, мы ж не прасілі каня. Самі выкапаем.

— Старшыня распарадзіўся, — на пачатку як бы здзівіўся Пелігона, а потым, асмялеўшы перад прыезджымі людзьмі, загаварыў спакойна, больш упэўнена: — І вас загадана на "соткі" даставіць, і бульбу

дахаты прывезці. Так што сядайце, калі ласка. Карэта пададзена.

І, прыветліва ўсміхаючыся, паказаў рукою на шырачэзныя калёсы.

Наталка з Сярожкам укінулі ў палукашак мяхі, кашы і капачкі, а самі ехаць на калёсах адмовіліся.

— Мы пойдзем нацянькі, сцежкай, — сказала Наталка. — пакуль вы ў аб'езд даедзеце, мы ўжо там будзем.

Каб трапіць на сцежку за Жытніцай, трэба было прайсці амаль што палову сярэдняга так званага "каленца" вуліцы — метраў трыста. І на кожным кроку страчаліся аднавяскоўцы, пачціва здароўкаліся з Наталкай і Сярожам, але чамусьці саступалі на ўскрай наезджанай дарогі — каб не замінаць, ці што — і пазіралі на іх так, быццам бачылі ўпершыню. Сярожка лёгка падтрымліваў Наталку пад руку, радасна ёй усміхаўся, і яна адказвала яму такой жа радаснай усмешкай. Абое рослыя, з натхнёнымі тварамі, у цёмна-сініх спартыўных касцюмах, яны нагадвалі спрынтараў, якія вось-вось выйдуць на старт і панясуцца наперад, не зважаючы ні на якія цяжкасці, да самага фінішу — нага ў нагу. Перад вузенькай павароткай ім неспадзявана стрэлася Лізаветка Даўгун. Мажная кабеціна павіталася і так шустра саступіла з дарогі, што Наталка на гэты раз не стрымалася, ледзь чутна засмяялася:

— Ха-ха! Добрай раніцы, цётка Лізавета. Што гэта вы ўсе шарахаецеся ад нас як з перапуду?

Лізаветка спынілася.

— З якога там перапуду! — незвычайна гучна сказала яна, згарнуўшы лодачкай непаслухмяныя пальцы рук перад сваімі высокімі грудзмі. — Божа мой!.. Сярод белага дня. Ва ўсёй дзярэўні на віду. І — пад ручку. Ось так яно і павінна быць. Усё добрае якраз і робіцца толькі сярод белага дня. Бо дзень — гэта бадай-што самы верны вартавы, а ночка — найчасцей зладзейка, абкрадвае людзей...

Хістнула галавой у паклоне і патупала далей — не шпарка, але зноў жа прама, як навыцяжку, усё з тым жа намерам — каб не кідалася ў вочы яе паўната.

Словы Лізаветкі настолькі глыбока запалі ў памяць, што Наталка доўга не магла адкараскацца ад

іх. "Дзень — вартавы, ночка — зладзейка, — у думках паўтарала яна. — Пэўна ж, праўда. Навошта хавацца ад людзей у суцінках ці мораку? Жывем жа мы сярод людзей, жывем не толькі для сябе, але і для іх. Хавацца — гэта ўсё роўна што падманваць". Моўчкі яна вырашыла: не таіць сваіх пачуццяў да Сярожкі, не саромецца іх.

Капаць бульбу — занятак увогуле-такі больш жаночы, чым мужчынскі. Гэтак лічылася на вёсцы здаўна. Нават жарт адзін трывала прыжыўся: выбірай мужа ў лузе, а жонку на градусе. Меўся на ўвазе перш за ўсё спрыт, а дакладней — цягавітасць у працы. Апошнім часам касьба сена і копка бульбы, самая ўзвышаная і, мабыць, самая клопотная сельская часіна, з прыходам на лугі і палеткі дасканалай тэхнікі, здавалася б, магла ўжо трошкі пацямнець, стаць не такой прывабнай. На шчасце, гэтага не здарылася. З якой асалодай, з якім высокім душэўным уздымам капаюць на Палессі бульбу! І не толькі на "сотках", а ўвогуле. Не трэба быць асабліва назіральным — усё роўна змеціш: у кожным руху капальніка, у яго настроі, калі клубні чыстыя і буйныя, ёсць нешта большае, чым звычайная руплівасць, ёсць нешта ад песні — неабсяжна раздольнай і светлай, якая аднаразова прыемна лапчыць сэрца і цешыць жыццё.

Папоўдні на "соткі" завітаў Раман Ігнатавіч Шлык, старшыня калгаса. Ён спыніў свой "газík" каля Начанкі і разорай падышоў да капальнікаў. Павітаўся з усімі за руку і, ласкава ўсміхаючыся, спытаў:

— Ну, як бульбачка, Сямёнаўна?

— Нішто сабе бульбачка, слаўная. Толькі б у варывеньку ўся ўлезла...

— Улезе, — супакоіла яе Наталка.

Раман Ігнатавіч няспешна патаптаўся каля Сярожкі, потым узяў яго пад руку, адвёў усяго на пару крокаў у бок — наўмысна, ці што — і сказаў так, што ўсе пачулі:

— Падвёў ты мяне, браток. Мала таго што сам пакідаеш нас, дык яшчэ й бухгалтара збіраешся прыхапіць з сабою.

— Нічога ў гэтым кепскага не бачу. Людзі на нашы месцы падрыхтаваны — тутэйшыя, здольныя працаваць, можа, яшчэ лепш за нас.

— Паслухай, — хітравата прыжмурыў вочы старшыня, — ты ўпэўнены ў гэтым?

— Абсалютна.

— Тады, як гаворыцца, па руках! — І Шлык аберуч моцна паціснуў пяцярню аграному, а напаследак спытаў: — Калі вяселле спраўляць будзем?

— Праз месяц, — падыйшла бліжэй Вольга Сямёнаўна, уздыхнула і нечакана для ўсіх папрасіла: — Памажы, Ромка, каб Сеньку на вяселле са службы адпусцілі. Хоць бы на колькі дзянькоў.

Спачатку Шлык як бы прапусціў яе словы міма вушэй, але тут жа схамянуўся і ненатуральна развёў рукамі:

— Чаго не магу, таго не магу. Між іншым, такое пытанне адным махам не вырашыш. Бываюць жа ў салдат розныя там камандзіроўкі, вучэнні, перадыслацыя.

— Нічога, вырашым, — не схацеў пагадзіцца з ім Сярожка. — Я з ваенкомам сам пагавару. Не можа быць, каб не ўважыў просьбу ўдавы...

Старшыня незразумела перасмыкнуў плячамі, нешта буркнуў сабе пад нос, хітнуў галавою і пашыбаваў да машыны, якая чакала яго на пакатым беразе Начанкі.

ВЯСЕЛЛЕ

Як толькі пачало дзень, Хведар Пелінога, па-святочнаму апрануты, борздзенька, мала што не трушком адправіўся на Даўгуноў панадворак. У карычневым гарнітуры, такой жа камізэльцы і модных чаравіках, ён спыніўся перад расчыненымі на верандзе філёнкамі і, здзіўлены, развёў рукамі:

— Ну і ну! Каб я з гэтага месца не сышоў, — выгукнуў ён сваім сіпатым голасам, расшпільваючы верхні гузік вышыванай светла-зялёнай касавароткі. — Будзіць вас прыйшоў, а вы ўжо ўсе на нагах.

— Не спіцца, дзядзечка, — засакатала, з'явіўшыся ў дзвярах, нейкая незнаёмая, не жытнёўская маладзенькая дзяўчына. — Не спіцца, родненькі.

— Малайчына! — пахваліў яе Хведар. — Раней устанеш — болей зробіш. Да таго ж, і шчасце сваё не праспіш.

— Дзякуй вам на добрым слове, — засмяялася дзяўчына, бліскаючы светлымі, як пралескі, вачанятамі.

Вольга Сямёнаўна разам з Наталкай выйшлі з веранды на панадворак, павіталіся з Хведарам за руку і запрасілі яго на сняданак.

— Паснедаў ужо, — адмовіўся Пелінога. — Я, уласна кажучы, прыбег да вас, каб далажыць аб поўнай гатоўнасці да вяселля і супакоіць вас. Бо жанчыны — дужа неспакойны народ. Так што слухайце мой даклад. Госці прыехалі звечара — аўтобусам. Начуюць у нашай калгаснай гасцініцы і ў Сярожкі на кватэры. Музыкантаў сваіх прывезлі. Усе яны пажылыя людзі, талковыя, калі меркаваць па іх паводзінах, і, відаць, неблагія майстры — гарманіст, скрыпач і бубнач. Наш Пахом нядаўна пайшоў да іх, каб сыграцца. А ў мяне з Данілам Чыркуном яшчэ заўчора ўсё было на мазі: і коні, і збруя, і званцы, і брычкі. Адно толькі каляровых стужачак малавата. Дугі, атосы прыхарашыць трэба было б. Лепш глядзецца будзе вясельны картэж...

— Ой, дзядзечка! — зноў засакатала ў дзвярах тая ж самая незнаёмая дзяўчына з пранізлівымі светлымі вачанятамі, збегла па прыступках на панадворак і падала Хведару добры тузін рознакаляровых стужак. — Вазьміце мае, калі ласка. Вельмі прашу вас, дзядзечка, вазьміце. Я і без іх абыдуся.

Як быццам у пацвярджэнне таго, што яна можа абысціся без стужак, дзяўчына неўзаветку хітнула галавой, і хвалістыя русыя валасы мякка рассыпаліся па спінцы яе васільковай сукенкі, на паўпядзі — не болей — не дакрануўшыся да вузенькага серабрыстага паяска на тонкай таліі. Хведар пакруціў стужкі ў руках, хацеў было нешта сказаць, але якраз у гэты момант за веснічкамі рыпнуў тармазамі запылены ваенкомаўскі "газік". Грукнулі дзверцы машыны, і яшчэ з вуліцы пачуўся радасны Сенькаў голас: "Дзякуй, браток, што падкінуў".

Сенька бегма ўляцеў на панадворак, кінуў на лавачку пад вокнамі хаты невялікі чамаданчык і тут жа апынуўся ў абдымках маці. Вольга Сямёнаўна доўга не адпускала сына ад сябе. Цалавала яго твар, шыю, гладзіла сяржанцкія пагоны, вайсковы кіцель,

прыгожа падагнаны — у абліпку — да яго ладнае фігуры. Наталка паводзіла сябе больш стрымана. Паклала брату на плечы абедзве рукі, тройчы пацалавала і адступіла ўбок. І тады Сенька прыкмеціў Пеліногу.

— Дзядзька Хведар, дарагі мой! — кінуўся ён да суседа, асцярожненька абняў яго і па-мужчынску моцна пацалаваў.

— Пазнаёмся Сенья з Веранікай, — нягучна сказала Наталка, падштурхоўваючы брата пад локаць. — Гэта стрыечная сястра Сярожы. Памагае нам закусь гатаваць.

Вераніка, трошкі збянтэжаная, нават не зварухнулася. Сенька сам падышоў да яе і падаў руку:

— Даўгун. Сяржант тэрміновай службы. Артылерыст.

— Лісоўская, — смела адказала Вераніка, — студэнтка ветэрынарнага інстытута.

— А дзе вучыцеся?

— У Віцебску.

— О, дык мы з вамі таксама амаль суседзі.

— Што азначае — амаль?

.....